

Opinnäytetyö (AMK)
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipalvelutyö
2012

Annukka Mäenpää

VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN TUKEMINEN PALVELUKOTI KYMMESSÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Annukka Mäenpää

VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN TUKEMINEN PALVELUKOTI KYMMENESSÄ

Opinnäytetyö tehdään yhteistyössä KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymän ja Palvelukoti Kymmenen kanssa, joka on yksi kuntayhtymän yksiköistä. Työn asiakasryhmänä ovat Palvelukoti Kymmenen työntekijät sekä siellä asuvat kehitysvammaiset lapset.

Työ on toiminnallinen opinnäytetyö, johon sisältyy raportin lisäksi menetelmäkansio. Opinnäytetyön kehittämistehtävänä on tutkia varhaista vuorovaikutusta ja sen merkitystä lapsen kehitykselle. Lisäksi tehtävänä on koota menetelmäkansio, joka sisältää varhaisen vuorovaikutuksen tukemiseen liittyviä menetelmiä. Työn tavoitteena on tarjota työntekijöille uusia näkökulmia, menetelmiä ja tukitoimia varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.

Opinnäytetyössä käytetään laadullisia tutkimusmenetelmiä, haastattelua ja havainnointia. Työntekijöiden haastatteluista sekä työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten välisistä havainnointitilanteista saatu aineisto toimii perustana menetelmäkansion sisällölle. Haastattelut ja havainnointitilanteet toteutettiin toukokuussa 2012.

Opinnäytetyön tuotoksena on menetelmäkansio. Kansioon koottiin niitä asioita, joista työntekijät halusivat haastattelujen perustella saada lisää tietoa. Työntekijät halusivat saada yleisesti lisää tietoa ja uusia näkökulmia varhaisesta vuorovaikutuksesta sekä konkreettisista esimerkkejä ja menetelmiä työn tueksi. Lisäksi työntekijät halusivat saada tietoa aistien ja eri kommunikointitapojen huomioon ottamisesta lasten kanssa työskenneltäessä, varhaisen vuorovaikutuksen yhdistämisestä jokapäiväiseen hoitotyöhön sekä eri menetelmien käyttämisestä iältään vanhempien asukkaiden kanssa. Kansion sisältöön vaikutti myös työntekijöiden erilaiset ajatukset, mielipiteet ja kokemukset varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen. Kansiossa olevien asioiden tulee palvella jokaista työntekijää.

ASIASANAT:

Varhainen vuorovaikutus, kehitysvammaisuus, varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen, menetelmäkansio

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme of social services | Social service work

2012 | 79

Tiina Laakso

Annukka Mäenpää

THE SUPPORT OF EARLY INTERACTION IN PALVELUKOTI KYMMENEN

This thesis is made in cooperation with KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä (KTO) and Palvelukoti Kymmenen. KTO arranges different services to people with intellectual disability. In Palvelukoti Kymmenen live small children with intellectual disabilities. The target group of this thesis is the employees, who works in Palvelukoti Kymmenen and children who lives there.

This is a functional thesis and it has two parts, a report and a folder which includes different methods that are related to early interaction. The developing task of this thesis is to search information about early interaction and its meaning to a child's developing. Another developing task is to create a method folder and offer with it new perspective and new supporting methods to employees who work with children with intellectual disabilities.

In this thesis were used two quality methods, interviewing and observation. I interviewed the employees and observed an interaction between employees and children in May 2012. The information that I got using these methods is a base of the method folder.

The content of the method folder is based on employees' wishes. The employees wanted to have new perspective and new information about early interaction in general and wanted different examples about early interaction. The employees also wanted to learn how different senses and communication methods influences to the interaction with children and how they use early interaction in every day work. The employees also wanted to know how they can use different methods with people who are not children anymore. The content of the folder has to be wide enough so every employee gets new information.

KEYWORDS:

Early interaction, intellectual disability, support of early interaction, method folder

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KTO KEHITYSVAMMA-ALAN TUKI- JA OSAAMISKESKUS VARSINAIS-SUOMEN ERITYISHUOLTOPIIRIN KUNTAYHTYMÄ	8
2.1 Palvelukoti Kymmenen	9
2.2 Palvelukoti Kymmenen asukkaat	10
3 KEHITYSVAMMAISUUS	11
3.1 Kehitysvammaisuuden eri määritelmiä	11
3.2 Kehitysvamman syitä	12
3.3 Kehitysvamman eri vaikeusasteet	13
3.4 Kehitysvammaisuuden esiintyvyys	15
4 VARHAINEN VUOROVAIKUTUS	16
4.1 Kiintymyssuhdeteoria	17
4.2 Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys lapsen kehitykselle	19
4.3 Kehitysvammaisuuden merkitys varhaiselle vuorovaikutukselle	20
4.4 Syvästi kehitysvammaisen lapsen vuorovaikutus	22
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	23
5.1 Opinnäytetyön kehittämistehtävä, tavoite ja rajaus	23
5.2 Opinnäytetyön kehittämismenetelmät	24
5.2.1 Haastattelu	25
5.2.2 Havainnointi	26
5.3 Aineiston analysointi	27
5.4 Opinnäytetyöprosessin eteneminen	29
6 HAASTATTELUJEN JA HAVAINNOINTITILANTEIDEN TULOKSET SEKÄ NIIDEN ANALYSOINTI	30
6.1 Haastattelujen tulokset	30
6.2 Haastatteluaineiston analysointi	34
6.3 Haastatteluaineiston analyysistä esiin nousseet teemat	35
6.4 Havainnointitilanteista saadut tulokset	38
6.5 Havainnointitilanteista saadun aineiston analysointi	40
6.6 Havainnointitilanteiden aineistosta esiin nousseet teemat	41

6.7 Johtopäätöksiä aineistoista	42
6.8 Kehittämismenetelmien käytön arviointia	43
7 MENETELMÄKANSIO	46
7.1 Menetelmäkansiossa käsiteltävät teemat	48
7.2 Menetelmäkansion kokoaminen	49
8 POHDINTA	50
LÄHTEET	52

LIITTEET

Liite 1. Haastattelulomake.

Liite 2. Havainnointilomake.

Liite 3. Menetelmäkansio varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä menetelmistä ja tukitoimista.

KUVIOT

Kuvio 1. Työntekijöiden ajatukset varhaisesta vuorovaikutuksesta.	31
Kuvio 2. Varhaisen vuorovaikutuksen huomioiminen työssä.	32
Kuvio 3. Varhaista vuorovaikutusta tukevat menetelmät työntekijöiden mielestä.	33
Kuvio 4. Varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvät työntekijöiden tiedon tarpeet.	34
Kuvio 5. Teemat työntekijöiden ajatuksista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.	36
Kuvio 6. Teemat työntekijöiden tavoista ottaa varhainen vuorovaikutus huomioon työtä tehdessä.	36
Kuvio 7. Teemat varhaisen vuorovaikutuksen menetelmistä työntekijöiden mielestä.	37
Kuvio 8. Teemat työntekijöiden tiedon tarpeista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.	38
Kuvio 9. Menetelmät ja teot, joilla työntekijä pyrkii vuorovaikutukseen lapsen kanssa.	39
Kuvio 10. Lapsen tekemät aloitteet työntekijän huomion herättämiseksi.	39
Kuvio 11. Työntekijän käyttämät varhaisen vuorovaikutuksen menetelmät havainnointitilanteissa.	41
Kuvio 12. Lasten käyttämät huomion herättämiskeinot..	42
Kuvio 13. Menetelmäkansion sisällysluettelo	47

1 JOHDANTO

Vuonna 1994 tutkijat kiinnostuivat varhaisesta vuorovaikutuksesta ja sen merkityksestä lapselle. Vuoden 1994 jälkeen varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen on lisääntynyt erilaisissa lapsiperheiden palveluissa, sillä varhaisen vuorovaikutuksen merkityksestä ja tärkeydestä lapsen kehitykselle on eri tutkimuksissa saatu lisää tietoa. (Kuosmanen 2009, 9.) Lapsen osuus vuorovaikutuksessa ei aina ole ollut itsestään selvää, sillä Golsenin (2012, suomentanut A.M) mukaan vasta toisen maailmansodan lopussa alettiin huomata, että lapsi onkin suhteissaan paljon aktiivisempi osapuoli kuin aikaisemmin ajateltiin.

Överlund (2006, 27) toteaa, että vaikka lapsi olisi vammainen tai sairas, hyvin toimiva vuorovaikutussuhde tukee lapsen kehitystä kokonaisvaltaisesti. Launosen (2006) mukaan kehitysvamma voi kuitenkin aiheuttaa varhaiselle vuorovaikutukselle tietynlaisia haasteita. Kehitysvammaisella lapsella on kontaktien ja varhaisen kommunikoinnin kehittymisessä monia riskejä, sillä lapsen vammaisuus on esimerkiksi voinut aiheuttaa lapsen lähipiirille kriisin. Koska lapsen vammaisuuteen sopeutuminen voi viedä aikaa, voi luontevien kontaktien etsiminen ja vahvistaminen olla lapsen lähipiirille vaikeaa. Kun lapsen lähipiiri saa varhaista tietoa ja tukea kehitysvammaisuuteen, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyen, kontakteihin ja vuorovaikutukseen liittyvät riskit vähenevät. (Launonen 2006, 153.)

Teen opinnäytetyöni yhteistyössä KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymän (käytetään myöhemmin lyhennettä KTO) ja Palvelukoti Kymmenen kanssa. Työni kohderyhmänä ovat Palvelukoti Kymmenen työntekijä ja siellä asuvat kehitysvammaiset lapset. Opinnäytetyöni on työelämälähtöinen, sillä idea työn aiheesta tuli Palvelukoti Kymmenen osastonhoitajalta.

Työni on toiminnallinen opinnäytetyö, johon sisältyy raportin lisäksi myös menetelmäkansio. Opinnäytetyöni kehittämistehtävänä on koota Palvelukoti Kymmenen työntekijöille uusia menetelmiä, näkökulmia, tukitoimia ja välineitä varhai-

sen vuorovaikutuksen tukemiseen kehitysvammaisten lasten kanssa. Työn tavoitteena on, että menetelmäkansio tarjoaisi työntekijöille uusia konkreettisia menetelmiä, muistuttaisi jo opituista menetelmistä sekä avaisi uusia näkökulmia lasten kanssa työskentelyyn. Työssäni käsittelen kehitysvammaisuutta, varhaisesta vuorovaikutusta sekä varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen kehitykselle. Menetelmäkansion perustana on Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden haastatteluista sekä työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten havainnoinnista kerätty aineisto ja sen analyysi. Haastattelujen ja havainnoinnin kautta pystyn kokoamaanansion juuri Palvelukoti Kymmenen tarpeisiin.

Menetelmäkansion varhaista vuorovaikutusta tukevat menetelmät ovat käytävissä sekä kehitysvammaisten että ilman kehitysvammaa olevien lasten kanssa, sillä Launonen (2007, 80) kirjoittaa, että varhaisen vuorovaikutuksen perusasiat ovat samat vaikeimmin monivammaisilla ja normaalisti kehittyvillä lapsilla. Menetelmiä voi muokata oman asiakasryhmän tarpeiden mukaan.

Opinnäytetyössäni kehitysvammalla tarkoitetaan älyllistä kehitysvammaa, sillä Arvion (2011, 13) mukaan Suomessa kehitysvamma-käsitteellä tarkoitetaan yleisesti älyllistä kehitysvammaa.

2 KTO KEHITYSVAMMA-ALAN TUKI- JA OSAAMISKESKUS VARSINAIS-SUOMEN ERITYISHUOLTOPIIRIN KUNTAYHTYMÄ

Kehitysvammaisilla henkilöillä on oikeus erityishuollon eri palveluihin. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta määrittää erityishuollon palveluiksi tutkimuksen, terveydenhuollon, ohjauksen, kuntoutuksen ja toiminnallisen valmennuksen, työtoiminnan ja asumisen järjestämisen, henkilökohtaisten apuneuvojen ja apuvälineiden järjestämisen, yksilöllisen hoidon ja muun huolenpidon, läheisten henkilöiden ohjauksen ja neuvonnan, erityishuoltopalveluista tiedottamisen, kehityshäiriöiden ehkäisyyn sekä muun vastaavan toiminnan, joka on tarpeellista erityishuollon toteuttamiseksi. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta / 519.) Vastuu erityishuoltopalvelujen järjestämisestä on kehitysvammaisen henkilön kotikunnalla. Kunta voi järjestää ne itse, sopia palveluiden järjestämisestä toisen kunnan kanssa, olla jäsenenä toimintaa hoitavassa kuntayhtymässä tai hankkia palvelut valtiolta, yksityiseltä palvelujen tuottajalta, toiselta kunnalta tai kuntayhtymältä. Kuntayhtymät ylläpitävät erityishuoltopiirejä, joihin koko maa on jaettu. Jokainen kunta kuuluu siis johonkin 15 erityishuoltopiiristä. Erityishuoltopiirien tehtävänä on järjestää erityishuollon palveluja. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 305–306.)

Varsinais-Suomen erityishuoltopiiri on nimeltään KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä. KTO tarjoaa kuntayhtymän jäsenille erityisosaamista ja palveluja. Kehitysvammaisuuteen liittyvä erityisosaaminen pyrkii parantamaan asiakkaan toimintakykyä eli vähentämään vammaisuudesta johtuvaa haittaa. (KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä 2012a.) KTO:n palvelujen piiriin pääsee lääkärin läheteellä sekä ottamalla yhteyttä kotikunnan sosiaalityöntekijään, joka puolestaan ottaa yhteyttä KTO:n sosiaalityöntekijään. KTO:n palveluja ovat erityishoitopalvelut, erityisneuvola, asumispalvelut, muuttovalmennus, opetus, työtoiminta sekä kehitysvammapastorin palvelut.

(KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä 2012b.) Palvelukoti Kymmenen kuuluu erityishoitopalveluihin, joihin pitkä- ja lyhytaikaisen erityishoidon lisäksi kuuluvat autismiyksiköt, päivä- ja vapaa-ajan toiminnanohjaus, erityisperhetyö sekä hammashoitola. Erityishoitopalvelut tarjoavat kehitysvammaisille henkilöille asiakaslähtöisesti kriisi-, tutkimus-, kuntoutus- ja intervallipaikkoja. (KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä 2012c.)

2.1 Palvelukoti Kymmenen

Palvelukoti Kymmenen on pitkäaikaisen erityishoidon yksikkö, jonka asukkaina on syvästi kehitysvammaisia lapsia ja aikuisia. Pitkäaikaispaikkoja Palvelukoti Kymmenessä on yhteensä 19. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 4.5.2012.) Aikuisasukkaat ovat aikoinaan muuttaneet lapsina Palvelukoti Kymmenen ja asuneet siellä siitä lähtien. Tulevaisuudessa on kuitenkin tarkoituksena, että Palvelukoti Kymmenessä asuu vain lapsia ja paikkaluku laskee kymmeneen. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 5.11.2012.) Pitkäaikainen erityishoito tarjoaa kehitysvammaisille henkilöille yksilöllistä ja kokonaisvaltaista palvelua. Erityishoidon tavoitteena on ylläpitää ja edistää henkilön omatoimisuutta sekä antaa hänelle turvallinen elämä. Pitkäaikainen erityishoito on tarkoitettu sellaisille henkilöille, jotka tarvitsevat ympärivuorokautista apua psyykkisellä, fyysisellä ja/tai sosiaalisella alueella. Palvelut, joita pitkäaikainen erityishoito tarjoaa, pitävät sisällään kokonaisvaltaisen hoidon ja kuntoutuksen. (KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä 2012d.) Pitkäaikaisen erityishoidon piiriin ja Palvelukoti Kymmenen asukkaaksi haetaan pitkäaikaispaikkahakemuksella. Hakemuksen tekevät paikkaa hakevan henkilön huoltajat yhdessä kotikunnan sosiaalityöntekijän kanssa. Kun hakemus on tehty, selvitetään säännöllisesti pidettävissä kokouksissa kunkin yksikön paikkatilanne ja arvioidaan, mikä olisi henkilölle sopiva yksikkö. Kehitysvammaiset lapset tulevat pitkäaikaiseen erityishoitoon usein Turun yliopistollisen keskussairaalan suosituksesta. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 15.5.2012.)

Osastonhoitajan mukaan Palvelukoti Kymmenen henkilökuntaan kuuluu osastonhoitaja, neljä sairaanhoitajaa ja 11 hoitajaa. Kokopäiväistä, muuta henkilökuntaa on tällä hetkellä 15 työntekijää, joista osa on hoitotyöntekijöinä toimivia koulutettuja hoitajia. Lisäksi tiivistä yhteistyötä tehdään muun muassa fysio-, puhe- ja toimintaterapeuttien sekä sosiaalityöntekijöiden, lääkäripalvelujen sekä apteekin kanssa. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 4.5.2012)

2.2 Palvelukoti Kymmenen asukkaat

Palvelukoti Kymmenen pitkäaikaispaikoilla asuvista henkilöistä nuorimmat ovat tällä hetkellä alle 2-vuotiaita ja vanhimmat yli 50-vuotiaita. Pitkäaikaispaikoilla asuville henkilöille tehdään asumiseen liittyvä erityishuolto-ohjelma aina tietyksi ajanjaksoksi kerrallaan. Ohjelma on yksilöllinen, ja siihen kirjataan päätökset muun muassa siitä, missä yksikössä henkilö asuu ja mihin asti. Erityishuolto-ohjelma tarkistetaan yleensä 1-2 vuoden välein, tai tarvittaessa aikaisemmin, jos esimerkiksi pitkäaikaispaikalla asuvan henkilön hoidon tarve muuttuu. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 15.5.2012.)

Pitkäaikaispaikkojen lisäksi Palvelukoti Kymmenellä on intervallipaikkoja lyhytaikaiseen erityishoitoon. Lyhytaikaisen erityishoidon määrä kuukaudessa tai vuodessa riippuu kehitysvammaisen henkilön kotikunnasta ja kunnan ostamista palveluista. (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 4.5.2012.) Lyhytaikaisen erityishoidon tavoitteena on täydentää kuntien omia palveluja. Lisäksi tavoitteena on tarjota lyhytaikaisessa erityishoidossa oleville asiakkaille yksilöllisesti suunniteltua palvelua ja tukea heidän omaistensa jaksamista. Lyhytaikaisen erityishoidon piiriin tullaan terveyskeskuslääkärin läheteellä tai ottamalla yhteyttä neuvolan sosiaalityöntekijöihin. Akuuteissa kriisitapauksissa voi ottaa yhteyttä myös suoraan lyhytaikaista erityishoitoa järjestävään yksikköön. (KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiiriin kuntayhtymä 2012e.) Tällä hetkellä nuorin, joka käyttää Palvelukoti Kymmenen intervallipaikkoja, on syntynyt vuonna 2010 (Henkilökohtainen tiedonanto, Sanna Hänninen 15.5.2012).

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Älyllinen kehitysvamma tarkoittaa älyllisten toimintojen vajavuutta. Kehitysvammaisen henkilön henkinen suorituskyky on siis epätäydellinen tai estynyt. (Kaski ym. 2009, 16.) Yleisesti voidaan sanoa, että kehitysvamma ilmenee ymmärryksen alueella ja kehitysvammaisen henkilön on vaikeampi oppia uusia asioita, hallita itsenäisesti elämäänsä ja soveltaa aiemmin oppimaansa uusissa tilanteissa. Kehitysvamma on laaja-alainen ja useat taidot ovat kehitysvammaisella henkilöllä heikkomat kuin vammattomalla samanikäisellä lapsella. Näitä taitoja ovat kielelliset, sosiaaliset, älylliset ja motoriset sekä omatoimisuustaidot. Lisäksi tarkkaavuus ja hahmottamiskyky ovat kehitysvammaisella heikkomat. (Arvio 2011, 12.)

Kehitysvammaisia ei voi pitää keskenään samanlaisina, koska kehitysvamman vaikeusaste vaihtelee, samoin kuin somaattiset ja neuropsykiatriset liitännäisoireet (Arvio 2011, 13). Esimerkiksi lievästi kehitysvammaisilla henkilöillä ei ole juuri lainkaan lisävammoja tai – sairauksia, toisin kuin keskivaikeilla, vaikeilla tai syvästi kehitysvammaisilla henkilöillä. Kehitysvammaisten toimintakyky muotoutuu vuorovaikutuksessa älyllisten toimintojen ja niiden rajoitusten sekä muiden ominaisuuksien ja elinympäristön kanssa (Kaski ym. 2012, 98;16).

Kehitysvamma tulee synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vian, sairauden tai vamman seurauksena (Kaski ym. 2012, 16). Kehitysvamma diagnosoidaan yleensä kouluikään mennessä, mutta viimeistään 17 vuoden iässä. Jos kehitysvamma on ollut ilmeinen ennen 18 vuoden ikää, voidaan diagnoosi tehdä myös nuorille aikuisille. (Arvio 2011, 12.)

3.1 Kehitysvammaisuuden eri määritelmiä

Kehitysvammaisuutta voidaan määritellä ja tarkastella lääketieteen ja diagnoosin näkökulmasta sekä toimintakyvyn ja sosiaalisesta näkökulmasta. Lääketieteellinen näkökulma on perinteisesti ollut se, jolla kehitysvammaisuutta on tar-

kasteltu. Lääketieteellisen näkökulman rinnalla on pitkään ollut toimintakyvyn tarkastelu, ja viime aikoina myös sosiaalinen näkökulma on voimistunut. (Seppälä & Rajaniemi 2012a.)

Lääketieteellisessä näkökulmassa ollaan kiinnostuneita vamman syistä ja vaikutuksista ihmiseen. Ihmisen vammaa pohjataan siihen, mikä on normaalia, tervettä ja vammattomuutta. (Seppälä & Rajaniemi 2012b.) Kehitysvammaisen ihmisen toimintakykyyn vaikuttavat sekä fyysiset, motoriset että psykososiaaliset kyvyt.

Toimintakyvyn näkökulmassa pohditaan kehitysvammaisen ihmisen valmiuksia selviytyä erilaisissa ympäristöissä, kuten kotona tai vapaa-ajalla. Ihminen tarvitsee apua, ohjausta ja hoitoa, jos oma toimintakyky ei riitä eri tilanteista selviytymiseen. Eri tukitoimilla ja järjestelyillä voidaan muuttaa toimintaympäristöä, jotta kehitysvammaisen ihmisen on siinä helpompi toimia. Näin varmistetaan kehitysvammaisen ihmisen mahdollisuus toimia monessa eri ympäristössä, kuten kotona, vapaa-ajalla ja koulussa. (Seppälä & Rajaniemi 2012c.)

Sosiaalista näkökulmaa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota siihen, että kehitysvamman sijasta ihmisen toimintaa rajoittavat usein ennakkoluulot, syrjintä sekä riippuvuus toisista ihmisistä. Kehitysvammaisen ihminen on pohjimmiltaan samanlainen kuin muutkin, mutta yhteiskunta ei aina ole tasa-arvoinen kaikille. Usein kehitysvamma onkin suurempi ongelma muille, kuin kehitysvammaiselle itselleen. Erilaiset tukitoimet auttavat kehitysvammaista ihmistä sopeutumaan paremmin yhteiskuntaan ja yhteiskuntaa sopeutumaan kehitysvammaisiin ihmisiin. Näihin edellä mainittuihin asioihin pyritään vaikuttamaan muun muassa vammaispolitiikan keinoin. (Seppälä & Rajaniemi 2012d.)

3.2 Kehitysvamman syitä

Kehitysvammaisuus voi johtua useasta eri syystä. Esittelen seuraavaksi esimerkkejä kehitysvammaa aiheuttavista tekijöistä ja niiden prosenttiosuuksista. Perintötekijöistä johtuvien syiden osuus kehitysvammaa aiheuttavista tekijöistä on noin 30 prosenttia (Kaski ym. 2012, 26). Raskauden ja synnytyksen aikais-

ten haittojen, kuten esimerkiksi äidin raskauden aikaisen runsaan alkoholin käytön, osuus on noin 10 prosenttia. Sikiökautisten kehityshäiriöiden osuus on noin 30 prosenttia ja lapsuuden aikaisten infektioiden, kallovammojen ja myrkytysten noin 10 prosenttia. Kehitysvamman syytä ei kuitenkaan aina tiedetä. Kehitysvamman syyt ovat tuntemattomia noin 30–40 prosentissa tapauksia. (Huttunen 2011.) Jos lapsella epäillään viivästymistä henkisessä kehityksessä, tutkimuksissa pyritään selvittämään, kuinka paljon kehitys on viivästynyt ja mikä viivästymiselle on syynä (Kaski ym. 2012, 30).

Kehitysvammadiagnoosi voidaan tehdä ICD-10 -diagnoosiluokituksen sisältämien kriteerien pohjalta (Arvio 2011a, 12). ICD-10 on maailman terveysjärjestön syy- ja tautikohtainen diagnoosiluokitus (Kaski ym. 2012, 25). Ensimmäinen kriteeri on psykologin suorittama tutkimus, jossa henkilön älykkyydosamäärä jää alle 70:n. Toinen kriteeri on, että adaptiiviset eli käsitteelliset, sosiaaliset ja käytännölliset taidot eivät vastaa ikäodotuksia. Kolmantena kriteerinä on se, että vamma on ilmennyt kehitysiässä. (Arvio 2011, 12.)

3.3 Kehitysvamman eri vaikeusasteet

Kehitysvammaisuuden luokittelun perustana on henkilön älykkyydosamäärä. Kehitysvammaiseksi luokitellaan ne ihmiset, joiden älykkyydosamäärä on alle 70. Älykkyydosamäärän perusteella kehitysvammaisuus jaetaan neljään eri asteeseen, joita ovat lievä, keskiasteinen, vaikea ja syvä. (Kaski ym. 2012, 17–22.)

Lievästi kehitysvammaisen henkilön älykkyydosamäärä on 50–69. Tämä tarkoittaa 9-11 vuoden älykkyydosikää. Lievä kehitysvamma aiheuttaa koulussa oppimisvaikeuksia, mutta lapsi saattaa silti kyetä opiskelemaan normaalissa koulussa tukitoimenpiteiden avulla. Lievästi kehitysvammaisen henkilö on henkilökohtaisissa toiminissaan yleensä omatoiminen ja pystyy aikuisena asumaan itsenäisesti tai hieman tuettuna. Melko omatoimisesta ja itsenäisestä elämästä huolimatta monet tarvitsevat apua kyetäkseen asioimaan, hankkimaan palveluita ja hoitaakseen raha-asioita. Monet myös pystyvät ylläpitämään hyviä sosiaalisia

suhteita ja käymään töissä. Työssäkäynnin avuksi monet lievästi kehitysvammaiset henkilöt kuitenkin tarvitsevat jonkinasteista jatkuvaa opastusta ja valvontaa. (Kaski ym. 2012, 18–19.) Lievästi kehitysvammaisten osuus suomalaisväestöstä on noin 0,6 prosenttia, eli noin 30 000 henkilöä (Arvio 2011, 15).

Keskiasteisesti kehitysvammaiseen henkilön älykkyydosamäärä on 35–49, mikä tarkoittaa 6-8 vuoden älykkyyssikää. Keskiasteinen kehitysvamma aiheuttaa lapsen kehitykselle merkittäviä viiveitä ja koulussa lapset tarvitsevatkin erityisopetusta. Itsensä hoidossa keskiasteisesti kehitysvammaiset henkilöt pystyvät saavuttamaan jonkinasteisen riippumattomuuden. Henkilökohtaisista päivittäisistä toimista useimmat selviävät joko itsenäisesti tai melko itsenäisesti ja aikuisena he tarvitsevat vaihtelevaista tukea yhteiskunnassa toimimiseen. Asumisessa keskiasteisesti kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat enemmän valvontaa kuin lievästi kehitysvammaiset. Monet keskiasteisesti kehitysvammaiset henkilöt pystyvät työskentelemään ohjattuna ja kulkemaan työpaikalle itsenäisesti. (Kaski ym. 2012, 18; 19–20.) Keskiasteisesti kehitysvammaisia henkilöitä on Suomessa noin 0,2 prosenttia, eli noin 10 000 henkilöä väestöstä (Arvio 2011, 15).

Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön älykkyydosamäärä on 20–34. Tämä tarkoittaa 3-5 vuoden älykkyyssikää. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilö on riippuvainen muista ihmisistä ja on jatkuvan tuen ja ohjauksen tarpeessa. Huomattavia tukitoimia henkilö tarvitsee sekä koulussa, asumisessa että työtehtävien suorittamisessa. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kuntoutus vaatii paljon työtä onnistuakseen, mutta henkilö voi pitkän kuntoutuksen avulla kehittyä henkilökohtaisissa päivittäisissä toimissaan melko itsenäiseksi. (Kaski ym. 2012, 18; 20–21.) Vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä on suomalaisväestöstä noin 5 000 eli 0,1 prosenttia (Arvio 2011, 15).

Syvästi kehitysvammaisen henkilön älykkyydosamäärä on alle 20, joka merkitsee 0-2 vuoden älykkyyssikää. Syvästi kehitysvammaisen henkilö on täysin riippuvainen muista ihmisistä ja tarvitsee jatkuvaa hoivaa sekä ympärivuorokautista valvontaa. Peruskoulussa opetus järjestetään edellytysten ja ikäkauden mukaisesti. Henkilöllä on kommunikaatiossa, liikunnassa sekä suolen ja rakon toiminnan hallitsemisessa vakavia puutteita. Syvästi kehitysvammaisen henkilön opet-

tamisessa tähdätään perusvalmiuksien kehittymiseen ja päivittäisten elämäntilanteiden oppimiseen. Joissain päivittäisissä toiminnoissa henkilö voi tulla oma-toimiseksi. Hän voi myös oppia yksinkertaisia työtehtäviä. (Kaski ym. 2012, 18;21.) Syvästi kehitysvammaisia henkilöitä on noin 0,1 prosenttia suomalaisväestöstä. Tämä tarkoittaa noin 5 000 henkilöä. (Arvio 2011, 15.)

3.4 Kehitysvammaisuuden esiintyvyys

Kehitysvammaisten henkilöiden esiintyvyys Suomessa vaihtelee eri lähteiden mukaan. Suomessa on epidemiologisten tutkimusten perusteella yli 50 000 kehitysvammaista henkilöä. Tämä tarkoittaa noin yhtä prosenttia koko väestöstä. (Kaski ym. 2012, 21.) Kehitysvamma-alan verkkopalvelu Vernerin mukaan Suomessa on arviolta noin 40 000 kehitysvammaista henkilöä (Seppälä & Rajaniemi 2012a). Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmät sekä KELA puolestaan arvioivat Suomessa olevan 35 000 kehitysvammaista henkilöä. Kehitysvammalain perusteella annettavan erityishuollon piirissä taas arvioidaan olevan noin 27 000 kehitysvammaista henkilöä. Lukujen epäsuhtaisuuteen vaikuttaa muun muassa se, että vaikeimmin vammautuneet kuolevat varhain, eivätkä he ehdi tulla erityishuollon piiriin. Lisäksi lukujen epäsuhtaisuuteen vaikuttaa se, että kaikille ei haeta erityishuoltoa. Tällaisissa tapauksissa kehitysvamma ei ole välttämättä vielä todettu, tai sitä hoidetaan erityishuollon ulkopuolella. Kaikki kehitysvammaiset eivät myöskään välttämättä käytä, hae tai saa KELA:n myöntämiä palveluita. (Kaski ym. 2012, 22.)

Suomessa on kehitysvammaisia miehiä enemmän kuin naisia. Tutkimuksen mukaan kehitysvammaisista miehiä on 54 prosenttia ja naisia 46 prosenttia. Sukupuolijakauma on samansuuntainen kaikissa länsimaissa. Kehitysvammaisten miesten enemmistön taustalla on kolme eri syytä. Ensimmäisenä syynä on se, että autismikirjon häiriöt ovat 3-4 kertaa yleisempiä miehillä kuin naisilla. Toisena syynä on X-kromosomisten oireyhtymien ilmentyminen vain miehillä tai esiintyminen miehillä vaikeampina. Kolmantena syynä on poikien suurempi alttius erilaisille vammoille ja vammautumisille. (Arvio 2011, 25.)

4 VARHAINEN VUOROVAIKUTUS

Vuorovaikutus on sekä kielellistä että ei-kielellistä, vastavuoroista toimintaa. Se vaatii sekä aloitteiden tekemistä että niihin vastaamista. Vuorovaikutukseen liittyy erilaisia keinoja, joiden avulla se toteutuu. Näitä keinoja ovat katsekontaktit, liikkeet, eleet, ilmeet sekä kieli. Erilaisista keinoista huolimatta tiedostamme vain osan vuorovaikutuksestamme, sillä suuri osa on tiedostamatonta. (Alijoki 1998, 9.)

Suurin osa ihmisten välisestä viestinnästä on sanatonta, ei-kielellistä. Sanaton viestintä tarkoittaa muun muassa ilmeitä, eleitä, liikkeitä, kosketusta, makuja ja hajuja. Näitä asioita ihmiset vaistonvaraisesti tulkitsevat ja ymmärtävät. (Alijoki 1998, 12.) Vauvan ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ollessa alussa, kokenempi osapuoli, eli aikuinen tulkitsee vauvan sanatonta viestintää. Ajan myötä vauva oppii tulkitsemaan aikuisen sanatonta viestintää, kuten katseen suuntaa tai sormen osoittamaa kohdetta. (Silvén 2010, 56.) Ei-kielellisessä viestinnässä muun muassa katsekontakti on vuorovaikutuksen kannalta hyvin tärkeää, sillä sen perusteella voidaan päätellä, kuinka myönteinen vuorovaikutustilanne on. Esimerkiksi, jos vauvan kanssa ei käytä katsekontaktia, vauva kokee kyseisessä tilanteessa läheisyyden puutetta. (Alijoki 1998, 12.)

Kielellinen vuorovaikutus on mahdollista vain, jos äidinkieli on osapuolten välillä yhteinen. Kielellinen vuorovaikutus perustuu siihen, että samoja asioita ymmärretään samojen sanojen kautta. Ei-kielellisen viestinnän eleet, ilmeet ja liikkeet vaikuttavat kielelliseen viestiin joko vahvistaen tai mitätöiden sitä. Lapsen kielellisen vuorovaikutuksen kannalta on tärkeää, että aikuiset antavat lapsen käyttää kielellistä viestintää eri tavoin. Näitä tapoja ovat muun muassa käskeminen ja kutsuminen sekä pelon, rakkauden ja erimielisyyden ilmaiseminen. Lapsi oppii ja ottaa mallia erilaisista vuorovaikutustilanteista. Siksi on tärkeää, että lapsi pääsee osaksi niitä. Erilaisten tilanteiden kautta lapsi näkee, miten aikuinen kohtaa muita ihmisiä ja oppii erilaisia kielenkäyttötapoja. (Alijoki 1998, 13–14.)

Varhainen vuorovaikutus on aikuisen ja lapsen välistä toimintaa, josta vastuussa on aina aikuinen. Varhainen vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä alkaa lapsen synnyttyä ja jatkuu lapsen kasvaessa ja kehittyessä. (Launonen 2007, 20.) Brodenin mukaan vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus sisältää kolme tasoa. Ensimmäinen taso on tunnetaso, joka tarkoittaa sitä, että vanhemmat ja lapset ovat läsnä toisilleen ja sitoutuvat toisiinsa. Toinen taso on mielikuvien taso, joka sisältää ne mielikuvat, joita lapsi ja vanhemmat rakentavat toisistaan eri vuorovaikutustilanteissa. Kolmas taso on arkitilanteiden taso. Tähän tasoon sisältyvät monet arjen tapahtumat ja kokemukset, jotka vanhemmat ja lapset elävät yhdessä. Varhainen vuorovaikutus koostuu monista eri asioista ja sisältää sekä tunteisiin ja hätään vastaamista että konkreettisia tekoja lapsen kanssa. (Överlund 2006, 21–22.)

4.1 Kiintymyssuhdeteoria

Kiintymyssuhdeteorian on kehittänyt John Bowlby. Bowlby sai teoriaansa vaikutteita oppi-isältään Freudilta. Näitä asioita olivat esimerkiksi varhaisen vuorovaikutuksen sekä äitisuhteen merkitys lapsen kehitykselle. (Hautamäki 2002, 18.) Teorian tausta-ajatuksena on, että lapsella on biologinen tarve kiintymyssuhteen muodostamiselle. Pienen lapsen on muodostettava läheinen suhde aikuiseen, jotta voi jäädä eloon. Vauva ei vielä pysty hoitamaan itseään psyykkisesti ja fyysisesti, vaan tarvitsee tähän turvallisen aikuisen apua. Kiintymyssuhdeteoria on teoria pienen lapsen ja hänen hoitajansa välisestä kiinteästä suhteesta ja suhteen vaikutuksesta myöhempään elämään. Lapsella on tarve turvallisuuteen, ja tämä tarve saa lapsen kiintymään tai kiinnittymään aikuiseen, joka hoitaa häntä toistuvasti. Kiintymyssuhdeteoriassa käsitellään prosessia, jossa ihminen oppii säätelämään sisäisiä ja ulkoisia uhkia toisen ihmisen avulla. Sisäisiä uhkia ovat esimerkiksi omat tunteet, pelot ja tarpeet. Ulkoisia uhkia taas ovat esimerkiksi vaaratilanteet tai toiset ihmiset. (Vilén & Leppämäki & Ekström 2008, 35.) Lapsi turvautuu siis luotettavimpana pitäväänsä aikuiseen etenkin, kun hän jostain syystä kokee uhkaa, on peloissaan ja hädissään (Rusanen 2011, 27).

Heti lapsen syntymän jälkeen vanhemmat ymmärtävät luonnostaan lapsen kieltä, joka on itkua ja mielihyvän kujertelua. Vanhemmat vastaavat vauvan kieleen ja sitoutuvat antamaan lapselle kiintymyssuojan suojelemalla lasta ja vastamalla hänen tarpeisiin. Kiintymyssuojan turvin vauva jää eloon, ja yksilöllisen persoonan kehitys alkaa. Vanhempien antaman kiintymyssuojan tehtävänä on tarjota lapselle mahdollisuus luoda ensimmäinen kiintymyssuhde eli emotionaalinen ihmissuhde. Kiintymyssuhde syntyy ensimmäisen ikävuoden aikana, ja sen muodostumiseen vaikuttaa suuresti varhainen vuorovaikutus. Kiintymyssuhteella ja sen ominaisuuksilla on kauaskantoisia merkityksiä lapsen kehitykselle. Perusturvallisuuden tunne, lapsen vireystilan ja tunnetilojen säätely, lapsen kyky ilmaista tahdonalaisia tunteitaan sekä uusien asioiden oppiminen ovat asioita, jotka perustuvat kiintymyssuhteeseen. (Salo 2003, 44–45; 52–53.) Lapsella voi olla monia kiintymyssuhteita eri ihmisten kanssa. Erilaiset kiintymyssuhteet rakentavat lapselle käsityksiä itsestä ja muista. Kiintymyssuhde voi olla joko turvallinen, turvatonta-välttävää, turvatonta-ristiriitaista tai jäsentymätöntä. (Vilén ym. 2008, 35–36.)

Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi on oppinut luottamaan siihen, että hänet huomioidaan, hänen psyykkiset, fyysiset ja sosiaaliset tarpeensa tunnistetaan ja niihin osataan sopivalla tavalla vastata. Lapsi oppii turvallisessa kiintymyssuhteessa viestittämään tunnetiloistaan selvästi, suorasti ja avoimesti olettaen, että aikuinen reagoi hoivan tarpeeseen. Turvattomassa-välttävässä kiintymyssuhteessa lapsi oppii, että aikuinen ei ole saatavilla tai tämä ei reagoi tai osaa reagoida lapsen sisäiseen hätään. Lapsi oppii myös kieltämään kielteisten tunteidensa ilmaisua, sillä hän on kokenut, ettei niiden ilmaisusta ole mitään hyötyä. Tällaisessa kiintymyssuhteessa lapsi tekee syysuhdeoletuksen, jonka mukaan hänen tulisi vaivata aikuista mahdollisimman vähän ja saavuttaa aikuisen hyväksyntä olemalla kiltti. Tällaisessa kiintymyssuhteessa aikuinen ei pysty tarjoamaan lapselle sellaista ilmapiiriä, jossa kaikki tunteet olisivat sallittuja. Syynä tähän voi olla esimerkiksi aikuisen väsymys tai masennus. Turvattomassa-ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa lapsi kokee aikuisen olevan epä johdonmukainen reaktioissaan. Epäjohdonmukaisuus voi johtua esimerkiksi siitä, että aikuisen elämäntilanne on vaihteleva tai siitä, että aikuinen ei tiedä, miten lapsen

kanssa tulisi olla. Epäjohdonmukaisuuden takia lapsi ei osaa ennustaa, miten aikuinen vastaa hänen tarpeisiinsa ja kokee usein maailmansa arvaamattomaksi ja pelottavaksi. Turvattomassa-ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa lapsi hakee voimakkailla tunnereaktioilla vastaavuutta tarpeilleen toivoen, että aikuinen reagoisi oikealla tavalla. Jäsentymättömässä kiintymyssuhteessa suhde ei ole koskaan päässyt syntymään kunnolla. Tämä voi johtua siitä, että aikuinen ei esimerkiksi ole kyennyt vastaamaan perushoitoon liittyviin tarpeisiin. Tällaisessa kiintymyssuhteessa lapsen elämä on toistuvasti traumaattista, eikä lapsi esimerkiksi saa ruokaa ja juomaa tarvitessaan, tai hänen vaatetuksensa on puutteellista. Tästä johtuen lapsella ei ole oletusmallia siitä, miten hänen pitäisi kertoa tarpeistaan tai miten kommunikoida muiden kanssa. (Vilén ym. 2008, 36–41.)

4.2 Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys lapsen kehitykselle

Launosen (2007, 20–23) mukaan varhaisessa vuorovaikutuksessa aikuinen muodostaa omalla toiminnallaan lapsen kehitykselle erilaisia tukirakenteita. Tukirakenteet auttavat lasta oppimaan uusia asioita. Jotta lapsi voi aktiivisesti ja oma-aloitteisesti alkaa viestiä, hän tarvitsee kokemuksia vuorovaikutuksen hyödyllisyydestä ja mukavuudesta. Varhainen vuorovaikutus ensimmäisten ikävuosien aikana on merkittävää, sillä näiden vuosien aikana ruumiin järjestelmät ja aivot vielä muotoutuvat (Kanninen & Sigfrids 2012, 27). Aikuisen ja lapsen välinen varhainen vuorovaikutus vaikuttaa esimerkiksi lapsen tunnetilojen havaitsemiseen ja käyttäytymiseen (Launonen 2007, 21–23). Lisäksi aikuisen valmius ja herkkyys vuorovaikutustilanteissa vaikuttavat lapsen älylliseen kehitykseen (Silvén & Kouvo 2010, 83).

Mäntymaa ja Puura (2011, 17) toteavat, että lapsen varhaiset kokemukset emotionaalisesta vuorovaikutuksesta vanhemman tai muun hoivanantajan kanssa ohjaavat lapsen aivojen toiminnallista kehittymistä hyvin paljon. Varhaisten ja syntymästä lähtien saamien vuorovaikutuskokemusten myötä lapsi luo perustan myöhemmälle viestinnälle ja kielenkehitykselle (Launonen 2007, 7). Varhai-

nen vuorovaikutus luo perustan myös lapsen ruumiintoiminnoille, tunnekokemuksille ja toimintatavoille (Kanninen & Sigfrids 2012, 27).

Läheisten ihmissuhteiden ajatellaan vaikuttavan pitkäaikaisesti lapsuus- ja nuoruusikään. Lapsi oppii säätelemään omia tunteitaan ja toimimaan taitavasti muiden kanssa. Turvallinen suhde vauvaiässä näyttää lisäävän suotuisan kehityskulun todennäköisyyttä ja vähentävän epäsuotuisaa. Esimerkiksi aikuisen ja lapsen turvallinen kiintymyssuhde edistää heidän välistä harmonista vuorovaikutusta leikki-iässä ja myönteisiä sisarusuhteita. Lisäksi tällainen kiintymyssuhde auttaa lasta sopeutumaan kodin ulkopuoliseen hoitoon ja edistää suotuisaa sosiaalisen kehityksen kulkua kaverisuhteissa. Turvaton kiintymyssuhde taas on yhteydessä lapsen häiriökäyttäytymiseen sekä ahdistus- ja masennusoireisiin. (Silvén & Kouvo 2010, 84.) Salon (2003) mukaan hyvä varhainen kiintymyssuoja auttaa lasta säilyttämään kyvyn riittävään itsenäisyyteen ja läheiseen inhimilliseen vuorovaikutukseen. Lapsuusiän vuorovaikutuskokemukset vaikuttavat myös myöhempisiin ihmissuhteisiin. Turvallinen kiintymyssuhdemalli näkyy aikuisuudessa siten, että henkilö tunnistaa tunteensa, osaa tulkita toisten tunneilmaisua ja pystyy pohtimaan näitä asioita mielessään. (Salo 2003, 72.)

4.3 Kehitysvammaisuuden merkitys varhaiselle vuorovaikutukselle

Vauvoilla on erilaisia ominaisuuksia ja kykyjä olla vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa ja herättää heissä hoivakäyttäytymistä. On tiettyjä tekijöitä, jotka voivat mahdollisesti häiritä aikuisen ja vauvan varhaista vuorovaikutusta ja aikuisen hoivakäyttäytymistä lasta kohtaan. Esimerkiksi vauvan ulkomuoto ei välttämättä herätä hoivaamisviettiä, tai vauvan itku voi olla poikkeavaa. Hoivakäyttäytymiseen liittyvä erityisen tärkeä asia on syömiseen ja syöttämiseen liittyvät ongelmat sekä varhainen erossa olo synnytyksen jälkeen. Syömiseen liittyvät asiat ovat tärkeitä, sillä syöminen on ensimmäisiä kokemuksia vauvan elämässä, ja syöminen sekä syöttäminen ovat tärkeä osa vuorovaikutusta. Vaikeat syömisongelmat vauvalla aktivoivat aikuisten ahdistavaa pelkoa vauvan menettämisestä. Pelkojen lisäksi aikuinen voi altistua pitkittyvälle masennukselle vau-

van vammasta johtuvan surun, huolen tai ylikuormittuneisuuden takia. Aikuisen ja vauvan välisen vuorovaikutuksen ongelmien lisäksi on tutkittu, että varhain tapahtuva sairaalahoito ja erityisesti leikkaushoito, on lapsen kannalta riskitekijä. Riski psyykkiseen oireiluun on tällöin 50 prosenttia suurempi kuin terveillä lapsilla. Vauvan vamma voi olla kiintymyssuhteen kannalta riski, mutta myös kiintymyssuhdetta vahvistava. Aikuinen viettää hoidollisesti vaativan vauvan kanssa paljon aikaa, ja tämä voi vahvistaa kiintymyssuhdetta. (Kalland 2002, 215–219.)

Kehitysvammaisella lapsella ei välttämättä ole heikompia vuorovaikutuksen perusvalmiuksia tai kontaktinhalua kuin muilla. Varhainen vuorovaikutusympäristö tulisi siis muokata kehitysvammaisen vauvan yksilöllisten tarpeiden mukaan, jotta taidot voivat kehittyä valmiuksien mukaisesti. Vauvan lähellä olevat aikuiset osaavat muokata vuorovaikutusympäristöä parhaiten, koska he jakavat lapsen kanssa päivittäisen ympäristön ja heillä on motivaatiota lapsen kehityksen tukemiseen. Vuorovaikutuksen perusvalmiudet ja kontaktinhalu voivat kehitysvammaisilla lapsilla olla samanlaiset kuin muilla, mutta monilla kehitysvammaisilla näyttää olevan myös erityisvaikeuksia kontaktin luomisessa ja ylläpitämisessä. Vaikeudet voivat johtua esimerkiksi autismista. (Launonen 2007, 79–80.)

Vuorovaikutusrytmi voi monella kehitysvammaisella lapsella olla tavallisuudesta poikkeava. Erityisesti vaikeimmin kehitysvammaisen ihminen saattaa reagoida muita hitaammin ja tarvita enemmän aikaa sekä selkeämpiä ärsykeitä. Näitä tarvitaan, jotta kehitysvammaisen ihminen voi tulla vuorovaikutustilanteeseen mukaan ja vastata toisen ihmisen aloitteisiin. Oman toiminnan mukauttaminen sopivaan vuorovaikutusrytmiin voi olla hankalaa, sillä aikuinen ei mahdollisesti tiedä, miten ja milloin voi muokata omia aloitteita lapsen kannalta helpommin vastaanotettavaksi. Kehitysvammaiseen lapseen vahvasti kiinnittyneet ihmiset oppivat kuitenkin usein herkistymään lapsen erilaiseen viestintätapaan. (Launonen 2007, 80.)

4.4 Syvästi kehitysvammaisen lapsen vuorovaikutus

Syvästi kehitysvammaisilla lapsilla vuorovaikutustaidot, kuten muutkin taidot, kehittyvät hyvin hitaasti. Aikuisiällä he toimivat kehitystasonsa mukaisesti olemuskielen varassa, joka on heidän varhaisimpia vuorovaikutuksen keinojaan. On vaikeaa tutkia, miten syvästi kehitysvammaiset henkilöt hahmottavat ympäröivää maailmaa ja siitä saamia aistiärsyksiä, koska toimivan ja vastavuoroisen suhteen löytäminen heidän kanssaan on yleensä vaikeaa. Lisävaikeutta vuorovaikutukseen tuo myös se, että monet syvästi kehitysvammaiset ihmiset ovat lisäksi monivammaisia, eli sekä aisti- että liikuntavammaisia. (Launonen 2007, 81.)

Yhteyden syntyminen ja toimiminen syvästi kehitysvammaisen henkilön kanssa riippuu muiden ihmisten valmiuksista ja toiminnasta. Tämä siksi, että syvästi kehitysvammaisilta puuttuu usein riittävät aloitteellisen ja aktiivisen toiminnan edellytykset. Vuorovaikutus onnistuu parhaiten tilanteessa, jossa kehitysvammaiselle osapuolelle välittyy sellaisia aistikokemuksia, jotka ovat selkeitä ja erotuvat muusta ympäristöstä. Tunto-, kosketus- ja liikeaisti vaikuttavat kontaktin tunteen luomiseen ja vuorottelun onnistumiseen parhaiten. Näkö- ja kuuloaisti auttavat syvästi kehitysvammaista henkilöä tarkastelemaan ympäröivää maailmaa aktiivisesti, jos ympäristö on muokattu niin, että sitä on mahdollista havainnoida mahdollisista aistipuutoksista ja liikerajoituksista huolimatta. Syvästi kehitysvammaiset henkilöt oppivat jäsentämään tuttuja tilanteita ainakin sen verran, että he reagoivat eri tavoilla ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Reagointitapoja voivat olla esimerkiksi säpsähdys, jännittyminen ja ääntely. Syvästi kehitysvammaiset henkilöt voivat ilmaista itseään myös itkulla, naurulla, hyväntuulisella ääntelyllä, kädellä osoittamalla, katsekontaktilla, katseen suunnalla, fyysisellä rentoudella sekä yleisellä aktiivisuudella tai passiivisuudella. Eri keinoilla he voivat ilmaista tunnetilojaan ja tarpeitaan sekä tehdä yksinkertaisia valintoja. Ilmaisun onnistuminen on kuitenkin lähellä olevien ihmisten tulkitsemisen ja tunnistamisen varassa. (Launonen 2007, 81–82.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyöni yhteistyökumppani on KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osakeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä ja yksi sen yksiköistä, Palvelukoti Kymmenen. Opinnäytetyöni aihe on ajankohtainen ja tarpeellinen, sillä aiheeseen liittyvä tarve tuli Palvelukoti Kymmenen osastonhoitajalta.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen ja sisältää sekä raportin että menetelmäkansion. Vilkan ja Airaksisen (2003, 9) mukaan toiminnallisessa opinnäytetyössä yhdistyvät käytännön toteutus ja sen raportointi. Työssäni menetelmäkansio on käytännön toteutus ja raportoinnissa käytän hyväkseni eri aihealueiden kirjallisuutta ja muita lähteitä sekä tutkimusaineistoa. Menetelmäpaketin muodostamiseen vaikuttivat etsimäni teoriatieto, Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden haastattelu sekä työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten välisen vuorovaikutuksen havainnointi.

5.1 Opinnäytetyön kehittämistehtävä, tavoite ja rajaus

Opinnäytetyöni kehittämistehtävänä on tutkia varhaista vuorovaikutusta ja sen merkitystä lapsen kehitykselle ja koota menetelmäkansio, joka sisältää varhaiseen vuorovaikutukseen ja sen tukemiseen liittyviä menetelmiä. Menetelmäpaketin kokoamisessa hyödynnän haastattelu- ja havainnointiaineistoa.

Opinnäytetyöni tavoitteena on tarjota Palvelukoti Kymmenen työntekijöille menetelmäkansion kautta uusia menetelmiä, muistuttaa jo opituista menetelmistä sekä antaa uusia näkökulmia lasten kanssa työskentelyyn. Lisäksi tavoitteena on antaa lisää tietoa varhaisesta vuorovaikutuksesta yleisesti sekä varhaisen vuorovaikutuksen merkityksestä kehitysvammaisen lapsen kehitykseen.

Opinnäytetyössäni käsittelemäni asiat olen rajannut siten, että ne kohdistuvat Palvelukoti Kymmenen asiakasryhmään. Työni teoreettinen viitekehys pohjautuu kirjallisuuteen ja lähdetietoon, jotka käsittelevät kehitysvammaisuutta, var-

haista vuorovaikutusta ja varhaisen vuorovaikutuksen eri menetelmiä, varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen kehitykselle sekä syvän kehitysvamman vaikutusta vuorovaikutukselle.

5.2 Opinnäytetyön kehittämismenetelmät

Käytän opinnäytetyössäni laadullisia tutkimusmenetelmiä, koska Vilkan ja Airaksisen (2003, 63) mukaan niiden avulla voi toiminnallisessa opinnäytetyössä toteuttaa oman kohderyhmän näkemyksiin pohjautuvaa ideaa. Käyttämäni menetelmät ovat Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden haastattelut ja kehitysvammaisten lasten havainnointi.

Vilkan ja Airaksisen (2003) mukaan toiminnallisessa opinnäytetyössä ei tarvitse käyttää tutkimukselliselle opinnäytetyölle tyypillisiä tutkimuksellisia menetelmiä. Tutkimuksellisten menetelmien käyttö on kuitenkin mahdollista, jos esimerkiksi halutaan saada tietoa sellaisesta asiasta, josta on julkaistu hyvin vähän tutkimuksia tai tietoa. Ero toiminnallisessa ja tutkimuksellisessa opinnäytetyössä käytettävien tutkimuksellisten menetelmien välillä on siinä, että toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimusmenetelmiä käytetään hieman väljemmässä merkityksessä. (Vilka & Airaksinen 2003, 56–57.) Opinnäytetyöni kehittämismenetelmien tarkoituksena oli selvittää, millaisia näkemyksiä työntekijöillä on varhaisesta vuorovaikutuksesta, minkälaisia varhaisen vuorovaikutuksen menetelmiä heillä on käytössään sekä minkälaista lisätietoa he toivovat saavansa varhaiseen vuorovaikutuksen liittyen. Tarkoituksena oli myös, että haastatteluista ja havainnoinnista saamieni aineistojen kautta pystyisin analysoimaan, minkälaisista varhaisen vuorovaikutuksen menetelmistä Palvelukoti Kymmenen hyötyisi ja minkälaisia menetelmiä minun olisi hyvä liittää menetelmäpakettiin. Menetelmäpaketin tavoitteena on kehittää Palvelukoti Kymmenessä tapahtuvaa varhaista vuorovaikutusta kehitysvammaisten lasten kanssa.

Tarkoitukseni oli haastatella ja havainnoida mahdollisimman montaa työntekijää, mutta vuorotyön, lomien sekä vapaapäivien tuomat haasteet huomioon ottaen asetin tavoitteekseni haastatella seitsemää työntekijää ja havainnoida viittä

työntekijän ja lapsen välistä tilannetta. Haastattelut ja havainnointitilanteet toteutuivat työntekijöiden työaikana.

5.2.1 Haastattelu

Haastattelujen avulla pyrin saamaan tietoa työntekijöiden mielipiteistä varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen, menetelmistä, joiden työntekijät kokevat olevan varhaista vuorovaikutusta sekä toivomuksista tarvittavaan lisätietoon liittyen. Halusin haastattelujen kautta selvittää myös, miten varhainen vuorovaikutus vaikuttaa heidän työhönsä ja miten he ottavat sen huomioon työtä tehdessään. Haastattelukysymykset (Liite1) laadin sillä perusteella, että saisin vastauksia edellä mainittuihin asioihin. Pyrin myös kysymään sellaisia kysymyksiä, joihin haastateltavien on helppo vastata ja joiden avulla saan mahdollisimman monipuolisia vastauksia. Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina.

Haastattelut tein teemahaastatteluna, eli puolistrukturoituna haastatteluna. Puolistrukturoitu haastattelu on strukturoimattoman haastattelun ja lomakehaastattelun välimuoto, jossa kysymykset ovat kaikille haastateltaville samat, mutta kysymysten järjestystä voi vaihdella. Lisäksi teemahaastattelussa haastateltavat voivat vastata omin sanoin, sillä lomakehaastattelulle tyypillisiä valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 47.) Siksi puolistrukturoitu teemahaastattelu oli mielestäni opinnäytetyössäni sopivin tapa tehdä haastattelua.

Toinen syy puolistrukturoidun haastattelumenetelmän valintaan oli se, että lomakehaastattelussa vaarana voi olla, että jos haastateltavat eivät tarkalleen osaa selittää omia mielipiteitään varhaisesta vuorovaikutuksesta ja sen menetelmistä, vastaukset voivat jäädä lyhyiksi tai avoimiksi. Haastateltava voi myös ymmärtää aiheen tai kysymykset väärin ja näin vastata asian vierestä. Hirsjärvi ja Hurme (2004) toteavatkin, että lomakehaastattelussa haasteena on muotoilla kysymykset niin, että vastaajan on helppo niihin vastata. Jos vastaaja ymmärtää lomakkeen kysymykset väärin, voi vastausten analysoiminen olla hankalaa. Kun käytän menetelmänä teemahaastattelua, voin haastattelun yhteydessä tarvitta-

essa esimerkiksi selittää, mitä kullakin kysymyksellä tarkoitan. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 45.)

Haastattelujen tukena käytin haastattelulomaketta, johon olin kirjannut kysymykset. Lomakkeeseen pystyin helposti kirjaamaan ylös haastateltavien vastauksista esiin tulleita asioita ja analysoimaan niitä haastattelujen jälkeen. En tallentanut tai äänittänyt haastatteluja, vaan kirjasin työntekijöiden vastaukset suoraan haastattelulomakkeelle. Tarvittaessa myös varmistin haastateltavilta, että olin kirjannut heidän vastauksensa oikein, mikä vahvistaa aineiston luotettavuutta.

5.2.2 Havainnointi

Haastattelujen lisäksi havainnoin Palvelukoti Kymmenessä varhaista vuorovaikutusta työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten välillä. Havainnoinnin tavoitteena oli kerätä todellista tietoa siitä, kuinka varhainen vuorovaikutus toteutuu ja minkälaisia menetelmiä työntekijöillä oli käytössään lasten kanssa työskennellessä. Näihin asioihin kiinnitin havainnointitilanteissa eniten huomiota. Havainnoinnin tavoitteena oli myös auttaa täydentämään haastattelujen kautta saamaani tietoa, sillä monet varhaisen vuorovaikutuksen tukemisen menetelmät voivat olla osalle työntekijöistä itsestään selviä ja luonnollisia asioita, joita ei mahdollisesti mielletä varhaisen vuorovaikutuksen menetelmiksi. Työntekijät eivät välttämättä osaa haastatteluissa kertoa näistä menetelmistä, mutta havainnointitilanteissa niitä saattaa silti esiintyä.

Havainnointi tutkimusmenetelmänä sopii hyvin omaan opinnäytetyöhöni, sillä Vilkan (2007, 38) mukaan havainnoinnin avulla pystytään hyvin tutkimaan ihmisten välistä vuorovaikutusta. Lisäksi havainnoinnilla voidaan saada välitöntä tietoa yksilöistä ja niiden käyttäytymisestä sekä tietoa, jota yksilöt eivät osaa tai halua kertoa haastattelun yhteydessä (Hirsjärvi ym. 2009, 213). Valitsin havainnointitavaksi vapaan havainnoinnin, koska vapaata havainnointia käytetään usein sosiaalista vuorovaikutusta tutkittaessa. Vapaata havainnointia tehdessä on tärkeää, että tutkijalla on havainnoitavasta kohteesta riittävästi taustatietoja.

(Vilka 2007, 40.) Suoritin viiden viikon harjoittelun Palvelukoti Kymmenessä ja tämä oli havainnoinnin kannalta hyvä asia, sillä sen aikana tutustuin asiakasryhmään ennen havainnointitilanteita ja sain kerättyä tarvittavia taustatietoja.

Opinnäytetyössäni keskityn työntekijän ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen. Vapaa havainnointi soveltuu aineiston keruuseen, vaikka siihen yleensä liittyy se, että tutkija on vuorovaikutuksessa tutkittavan kohteen kanssa (Vilka 2007, 41). Koska etsin tietoa työntekijän ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta, rooliini havainnointitilanteessa on ulkopuolinen tarkkailija. Vuorovaikutustilanteita ei voida etukäteen valmistella, koska vuorovaikutus riippuu työntekijän ja lapsen välisestä yhteydestä ja käsillä olevasta tilanteesta. Vilkan (2007) mukaan tarkkaileva havainnointi soveltuu hyvin sellaiseen tutkimukseen, jossa havainnoidaan ihmisen käyttäytymistä siitä, miten ihminen suhtautuu toiseen ihmiseen. Lisäksi tarkkaileva havainnointi toimii hyvin sellaisissa olosuhteissa, missä tilanne voi muuttua nopeasti. (Vilka 2007, 43.)

Havainnointitilanteet valikoituivat sen perusteella, ketkä Palvelukoti Kymmenen työntekijöistä työvuoronsa aikana hoitivat Palvelukodin kehitysvammaisia lapsia. Havainnoinnin yhteydessä täytin havainnointilomaketta (Liite 2), johon olin kirjannut ne asiat, joista halusin havainnoinnin kautta saada tietoa.

5.3 Aineiston analysointi

Tutkimuksen kannalta tärkeitä asioita ovat aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätökset (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 221). Laadullisessa tutkimuksessa on kaksi analyysivaihetta, havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen (Alasuutari 2011, 39).

Aineiston analyysin tarkoituksena on selkeyttää aineistoa ja tuottaa tietoa tutkitavasta asiasta. Analyysin avulla informaatio tutkittavasta asiasta kasvaa. (Eskola & Suoranta 2005, 137.) Aineiston analyysi on tärkeä vaihe tutkimukselle, sillä tässä vaiheessa tutkijalle selviää, minkälaisia vastauksia ongelmiin saadaan (Hirsjärvi ym. 2009, 221). Laadullisessa tutkimuksessa analyysin ensimmäistä vaihetta sanotaan havaintojen pelkistämiseksi. Havaintojen pelkistämi-

sellä tarkoitetaan aineiston tarkastelua teoreettisen viitekehyksen pohjalta ja havaintojen yhdistämistä samojen piirteiden mukaan. (Alasuutari 2011, 40.) Esimerkiksi luvussa 6 esitetyt haastattelujen tulokset olen kirjannut siten, että olen yhdistänyt samantyyppisiä vastauksia toisiinsa saaden tuloksista pelkistetympiä ja hallittavampia.

Analyysivaiheen jälkeen tutkija tekee analyysistä saaduista tuloksista tulkintoja. Tulkintojen avulla selkiytetään ja pohditaan analyysissä esiin nousseita merkityksiä. Tulkintojen avulla tehdään myös johtopäätöksiä analyysissä saaduista tuloksista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 229–230.) Laadullisessa tutkimuksessa tulkintojen ja johtopäätösten tekemistä kuvataan arvoituksen ratkaisemiseksi. Arvoituksen ratkaisemisessa tehdään merkitystulkintoja havaintojen pelkistämisen pohjalta. (Alasuutari 2011, 44.)

Laadullisen tutkimuksen aineistoa on mahdollista analysoida monin eri tavoin. Eri analyysitapoja ovat esimerkiksi tyypittely, teemoittelu, keskusteluanalyysi sekä sisällönerittely. Käytin opinnäytetyössäni aineiston analyysitapana teemoittelua. Valitsin teemoittelun analyysitavakseni, koska se palvelee mielestäni parhaiten omaa opinnäytetyötäni, koska teemoittelu kansion kokoamista. Teemoittelu tarkoittaa sitä, että analysoidessa aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja, joita käytetään ongelman ratkaisemiseksi (Eskola & Suoranta 2005, 160; 174; 178). Vilkan ja Airaksisen (2003, 64) mukaan toiminnallisen opinnäytetyön aineistoa voi teemoitella, kun halutaan perustella sisällöllisiä valintoja. Käytän aineistoa työssäni menetelmäkansion sisällön suunnitteluun. Opinnäytetyössäni ei ole varsinaista tutkimusongelmaa, mutta kehittämis tehtäväni on sellainen, joka vaatii erilaisten teemojen esiin nostamista. Jotta opinnäytetyöni tuotos, menetelmäkansio, palvelee mahdollisimman hyvin Palvelukoti Kymmenen henkilökuntaa, pitää minun kansioita tehdessäni ottaa huomioon haastatteluista ja havainnointilanteista esiin nousseita teemoja. Näin saan menetelmäkansioon sisällytettyä juuri sellaisia asioita, mistä Palvelukoti Kymmenen henkilökunta hyötyy.

5.4 Opinnäytetyöprosessin eteneminen

Tammikuussa 2012 aloitin opinnäytetyön idean ja aiheen työstämisen yhteistyökumppanini KTO:n ja Palvelukoti Kymmenen kanssa. Helmikuussa työn aihe alkoi hahmottua ja ideaseminaarissa 21.3.2012 esitin opinnäytetyön aiheen ja sisällön, joka on pysynyt koko opinnäytetyöprosessin aikana suhteellisen samana. Huhtikuussa aloin miettiä haastattelujen sisältöä ja asioita, joita haluan havainnointitilanteissa saada selville. Toukokuussa opinnäytetyösuunnitelma hyväksyttiin, sain tutkimusluvan KTO:lta ja opinnäytetyösopimus tehtiin sen kanssa. Toukokuussa sain myös haastattelut ja havainnoinnit suoritettua. Kesäkuussa aloitin haastatteluista ja havainnointitilanteista saadun aineiston analyysin. Työn kirjoitusprosessin aloitin vähitellen syyskuussa ja prosessi jatkui marraskuulle asti.

6 HAASTATTELUJEN JA HAVAINNOINTITILANTEIDEN TULOKSET SEKÄ NIIDEN ANALYSOINTI

Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden haastattelut sekä työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten väliset havainnointitilanteet toteutuivat toukokuussa 2012.

6.1 Haastattelujen tulokset

Haastattelujen tavoitteena oli kerätä varhaisesta vuorovaikutuksesta monipuolista tietoa Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden kautta. Pääsin haastattelujen määrässä tavoitteeseeni, eli haastattelin yhteensä seitsemää työntekijää. Haastattelujen vastaukset kirjasin tapahtumahetkellä tekemiini lomakkeisiin. Tilanteissa myös tarvittaessa toistin vastauksen haastateltavalleni, jotta sain varmistettua, että sain kirjattua ylös oikeat asiat.

Ensimmäisessä haastattelukysymyksessä halusin selvittää työntekijän mielipiteitä varhaisesta vuorovaikutuksesta (Kuvio 1). Ensimmäisen haastattelukysymyksen tulokset toivat esiin monia eri mielipiteitä ja näkökulmia varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.

MITÄ TYÖNTEKIJÖIDEN MIELESTÄ ON VARHAINEN VUOROVAIKUTUS?

- Kaikkea sitä, mitä työntekijän ja lapsen välillä on
- Puhetta, lohdutusta, lukemista, kosketusta ja läheisyyttä
- Kaikkea sitä, mikä välittyy työntekijältä lapselle
- Lapsen käytöksen ja tunnetilojen lukemista (itku, eleet, ilmeet)
- Kahden ihmisen välistä kanssakäymistä
- Koko paketti
- Lapselle puhumista sekä lapsen kanssa laulamista ja leikkimistä
- Asia, joka kehittyy lapsen kasvaessa
- Lapsen syliin ottamista ja lapsen rauhoittamista
- Lapsen viesteihin vastaamista, kun lapsi esimerkiksi elehtii käsillään, ääntelehtii tai liikuttaa silmiään
- Erilaista eri ihmisillä
- Toiseen reagoimista
- Lapsen tarpeiden ottamista vakavasti
- Yhteistyötä terapeuttien kanssa, lapsen kehitykselle tärkeiden asioiden tuomista arkeen
- Varhaista puuttumista erilaisiin asioihin, jotta lapsella olisi paremmat mahdollisuudet kehittyä

Kuvio 1. Työntekijöiden ajatukset varhaisesta vuorovaikutuksesta.

Toisena haastattelukysymyksenä oli, miten työntekijä ottaa varhaisen vuorovaikutuksen huomioon työtä tehdessä, jotta varhainen vuorovaikutus toteutuisi lapsen kanssa (Kuvio 2). Koska työntekijöiden asiakasryhmänä ovat kehitysvammaiset lapset, tulee työnteossa huomioida monia eri asioita.

MITEN TYÖNTEKIJÄ OTTAA VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN HUOMIOON TYÖTÄ TEHDESSÄ?

- Fyysisesti samalla tasolla oleminen lapsen kanssa
- Lapsen huomioiminen
- Katsekontaktin ottaminen
- Eri tapojen käyttäminen automaattisesti lasten kanssa työskenneltäessä
- Lapsen kanssa jutteleminen eri toimintoja tehdessä ja asioista kertominen
- Lapsen pitäminen sylissä
- Vastakkain oleminen syömistilanteissa
- Lapsen aistitason huomioiminen (näkö ja kuulo)
- Lapsen tukeminen tunnistamaan tavaroita kosketuksen ja tunnustelun avulla
- Diagnoosin ottaminen huomioon työtä tehdessä
- Ihmiseen tutustuminen
- Lapsen iän ja osaamistason huomioon ottaminen
- Toisten työntekijöiden työtapojen seuraaminen
- Turvallisuuden huomioiminen lasten kanssa työskenneltäessä (varmat ja selkeät otteet)
- Koskettaminen
- Asentohoito
- Ikätason mukainen toiminta, lapsella esimerkiksi lattialla leikkiminen ja oleilu
- Kahdenkeskiset leikit lapsen kanssa (lapsen tukeminen oikeanlaisiin liikeratoihin, mallin antaminen lapselle)

Kuvio 2. Varhaisen vuorovaikutuksen huomioiminen työssä.

Kolmas haastattelukysymys käsitteli eri menetelmiä, jotka työntekijän mielestä tukevat varhaista vuorovaikutusta (Kuvio 3). Eri menetelmiä mainittiin useita ja tulokset ovat sen ansioista monipuolisia ja sisällöltään erilaisia.

MINKÄLAISET MENETELMÄT TYÖNTEKIJÖIDEN MIELESTÄ TUKEVAT VARHAISTA VUOROVAIKUTUSTA?

- Erilaiset kommunikaatiomuodot, kuten pictogrammien käyttäminen, kuvakommunikaatio, tukiviittomat ja esinekommunikaatio
- Selkokielen käyttäminen lapsen kanssa
- Lapsen luottamuksen saaminen, esimerkiksi puhumalla lapselle rauhallisesti mukavista asioista
- Lapsen käytöksen ja tunnetilojen lukeminen
- Kosketus
- Työntekijän äänenpainojen vaihtelu lapselle puhuttaessa
- Lapsen tekemien äänien tai liikkeiden matkiminen
- Erilaisten virikkeiden antaminen
- Asettuminen lapsen kanssa samalle tasolle
- Erilaisten asioiden näyttäminen lapselle
- Lapsen vieminen erilaisiin paikkoihin, ympäristöön tutustuminen
- Asioiden toistaminen lapselle monella eri kerralla
- Lapsen tarpeisiin vastaaminen
- Lapsen sosiaalistaminen
- Uusiin asioihin totuttaminen
- Mallin antaminen lapselle (miten asioita tehdään fyysisesti)
- Päivärytmin ylläpitäminen ja tapahtuvien asioiden ennakoiminen
- Työntekijän tekemät eleet ja ilmeet

Kuvio 3. Varhaista vuorovaikutusta tukevat menetelmät työntekijöiden mielestä.

Neljännessä haastattelukysymyksessä halusin selvittää, minkälaisista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä asioista tai menetelmistä työntekijä kaipaa lisää tietoa (Kuvio 4). Tulokset ovat riittävät ja toteuttamiskelpoiset opinnäytetyöni kannalta.

MINKÄLAISISTA VARHaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä asioista työntekijä haluaa lisää tietoa?

- Kaikenlaista tietoa yleisesti
- Uusien näkökulmien saaminen omaan työntekoon
- Tietoa siitä, miten voi tukea lasta parhaiten
- Konkreettisia esimerkkejä erilaisista menetelmistä
- Varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvien asioiden kertaaminen
- Aistien huomioon ottaminen lapsen kohtaamisessa
- Eri kommunikaatiomuotojen merkitys kommunikaatiolle
- Miten varhaista vuorovaikutusta voi jatkaa vanhempien asukkaiden kanssa
- Mitkä varhaisen vuorovaikutuksen menetelmät mahdollisesti jäävät pois iän mukana
- Hoitotyöhön yhdistettävät menetelmät

Kuvio 4. Varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvät työntekijöiden tiedon tarpeet.

Haastatteluista saadut tulokset tukevat työtäni suuresti, sillä aineisto on kokonaisuudessaan monipuolinen ja runsas. Tuloksia hyväksikäyttäen pystyn osoittamaan opinnäytetyöni juuri Palvelukoti Kymmenen työntekijöille.

6.2 Haastatteluaineiston analysointi

Haastatteluaineiston analyysi on tärkeää aloittaa mahdollisimman pian aineiston keruun jälkeen tai jo haastatteluista tehdessä. Näin toimiessa aineisto on vielä tuore ja tutkija näkee nopeasti, jos aineistoa tarvitsee vielä joltain osin täydentää. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 135.) Itse tein haastattelutilanteiden jälkeen muistiinpanoja erilaisista huomioon otettavista asioista. Näin sain heti kirjattua ylös ne asiat, joita minun kannattaisi kirjoitustyössä erityisesti muistaa. Huomasin myös heti haastattelut tehtyäni, että aineistoa oli tarpeeksi, eikä minun tarvinnut lähteä tekemään täydentäviä tai selventäviä lisähaastatteluja. Haastattelut tehtyäni ryhdyin tekemään aineistosta yhteenvetoa. Yksi haastatteluaineiston lähestymistavoista on aineiston selventäminen. Tämä tarkoittaa sitä, että aineistosta eliminoidaan pois toistoja ja ei-olennaisia seikkoja. (Hirsjärvi & Hurme

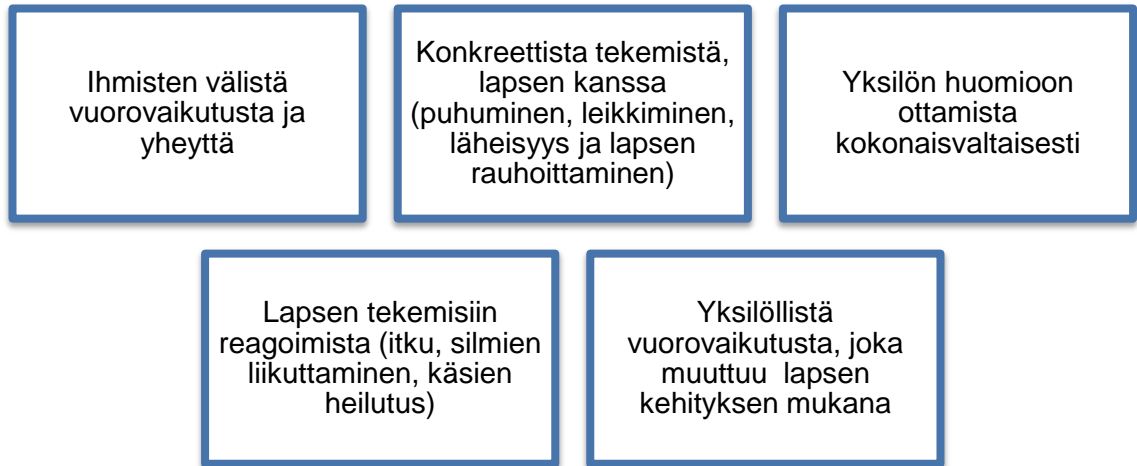
2004, 137.) Yhteenvetoa tehdessäni merkitsin samaa tarkoittavat asiat vain ker-
ran. Tämä helpotti aineiston analyysia suuresti.

Haastattelujen avulla sain tärkeää ja tutkimuksen tarkoituksen mukaista tietoa
varhaisesta vuorovaikutuksesta. Haastatteluaineistoa analysoidessani minulle
selvisi erityisesti se, että moni haastateltavista käsittää varhaisen vuorovaiku-
tuksen eri tavalla. Osalla haastateltavista oli selkeämpi kuva siitä, mitä varhai-
nen vuorovaikutus on. Osan taas oli vaikeampi selittää, mitä käsittää varhaisella
vuorovaikutuksella, ja minkälaiset menetelmät hänen mielestään ovat varhaista
vuorovaikutusta. Tämä minun piti huomioida työn raporttia ja menetelmäkansio-
ta tehdessä. Raportissa minun tulisi selittää varhainen vuorovaikutus mahdolli-
simman yksityiskohtaisesti ja selkeästi, samalla kuitenkin antaen lisätietoa asi-
asta sellaisille henkilöille, joille varhainen vuorovaikutus on jo selkeä asia. Me-
netelmäkansioon minun tulisi valita sellaisia menetelmiä, jotka palvelevat niitä,
jotka tuntevat varhaista vuorovaikutusta paremmin sekä niitä, joille varhainen
vuorovaikutus on etäisempi asia. Näin työni palvelee mahdollisimman montaa
työntekijää. Huomasin myös, että samoja asioita esiintyi työntekijöiden vastauk-
sissa kysymyksissä kaksi ja kolme. Tämä voi johtua esimerkiksi kysymysten
samankaltaisuudesta tai siitä, että esitin kysymykset epäselvästi.

6.3 Haastatteluaineiston analyysistä esiin nousseet teemat

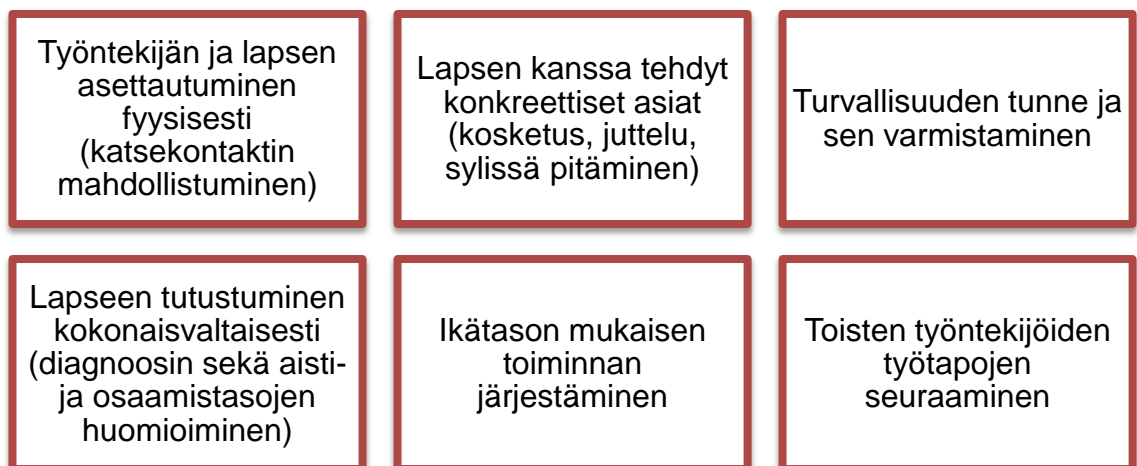
Haastatteluaineiston yhteenvedon jälkeen aloin analysoida saamiani vastauk-
sia. Analyysin edetessä merkitsin jokaisen haastattelukysymyksen kohdalla ylös
teemoja, jotka tulivat esiin vastauksista.

Ensimmäisessä haastattelukysymyksessä halusin selvittää, mitä varhainen vuo-
rovaikutus on työntekijöiden mielestä yleisesti ja mitä erilaisia asioita siihen hei-
dän mielestään liittyy. Esiin nousi viisi eri teemaa (Kuvio 5).

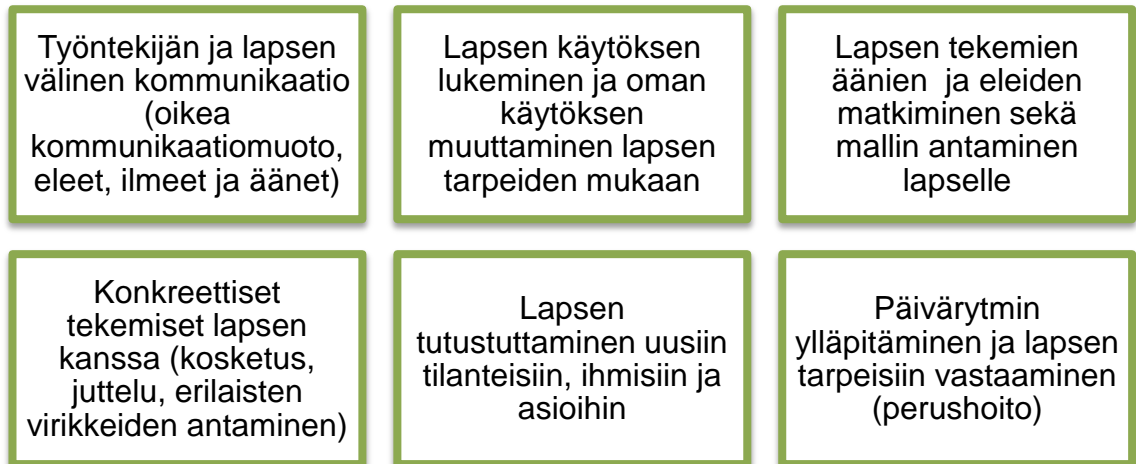
Kuvio 5. Teemat työntekijöiden ajatuksista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.

Toisen haastattelukysymyksen avulla halusin selvittää, miten työntekijä ottaa varhaisen vuorovaikutuksen huomioon työtä tehdessään. Vastauksista nousi esiin kuusi eri teemaa (Kuvio 6).

Kuvio 6. Teemat työntekijöiden tavoista ottaa varhainen vuorovaikutus huomioon työtä tehdessä.

Kolmannessa haastattelukysymyksessä tarkoitukseni oli selvittää, minkälaiset konkreettiset menetelmät ovat työntekijöiden mielestä varhaista vuorovaikutusta tukevia. Esiin nousi kuusi eri teemaa (Kuvio 7).

Kuvio 7. Teemat varhaisen vuorovaikutuksen menetelmistä työntekijöiden mielestä.

Neljännän ja viimeisen haastattelukysymyksen kautta halusin saada tietää, minkälaisista asioista työntekijät haluaisivat saada lisää tietoa varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen. Vastauksista näkyi neljä eri teemaa (Kuvio 8).

Kuvio 8. Teemat työntekijöiden tiedon tarpeista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen.

Haastatteluaineiston teemat helpottivat minua jäsentämään haastatteluaineistoa paremmin. Teemojen avulla pystyin nopeasti näkemään esiin tulleet asiat jokaisen kysymyksen kohdalla. Teemoittelun avulla sain selville asiat, joita minun kannattaa kansiossa käsitellä.

6.4 Havainnointitilanteista saadut tulokset

Työntekijöiden ja lasten havainnoinnin tavoitteena oli täydentää haastatteluista saamaa aineistoa ja nähdä käytännössä Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden ja kehitysvammaisten lasten keskinäistä vuorovaikutusta. Lasten havainnoinnin tarkoituksena oli tiedostaa lasten käyttämät tavat, joihin työntekijöiden tulee kiinnittää huomiota ja joihin heidän tulisi vastata. Havainnointitilanteita oli yhteensä viisi. Jokaisessa havainnointitilanteessa oli eri lapsi-työntekijäpari. Kaikki havainnoimani tilanteet olivat kaikki lasten arkeen liittyviä tilanteita. Tilanteet liittyivät ruokailuun, vaatteiden vaihtoon, lapsen kanssa matkustamiseen autossa sekä aamutoimien tekemiseen, johon kuului lapsen vartalon ja hampaiden pesu sekä vaipan ja vaatteiden vaihto. Havainnointitilanteiden tulokset kirjasin tapahtumahetkellä ennalta tekemiini lomakkeisiin.

Havainnointitilanteissa tein huomioita erilaisista menetelmistä ja teoista, joiden avulla työntekijä pyrki vuorovaikutukseen lapsen kanssa (Kuvio 9).

MENETELMÄT JA TEOT, JOIDEN AVULLA TYÖNTEKIJÄ PYRKI VUOROVAIKUTUKSEEN LAPSEN KANSSA

- Työntekijä tukee lapsen itsemääräämisoikeutta ja kysyy ruokailutilanteessa, kumpaa juotavaa lapsi tahtoo
- Työntekijä kertoo, selventää ja nimeää lapselle erilaisia asioita (mitä seuraavaksi tehdään, mitä lapsi syö, nimeää juomis-toiminnon)
- Työntekijä juttelee lapselle aamutoimien ja aamupalan yhteydessä
- Työntekijä kertoo esinekommunikaation avulla, mitä seuraavaksi tehdään (lusikka tarkoittaa syömistä ja vaippa vaipanvaihtoa)
- Työntekijä pitää lasta sylissä ja keinuttelee lasta
- Työntekijä antaa lapselle virikkeitä laittamalla ääntä pitävän lelun päälle
- Työntekijä laulaa lapselle
- Työntekijä leikkii käsinukellalapsen edessä ja toistaa lelun toimintoa (tekee kukkuu-liikkeen ja -äänen useasti)

Kuvio 9. Menetelmät ja teot, joilla työntekijä pyrkii vuorovaikutukseen lapsen kanssa.

Työntekijöiden havainnoinnin lisäksi seurasin havainnointitilanteissa lapsen tekemiä aloitteita, joilla lapsi yrittää saada työntekijän huomion.

ALOITTEET, JOILLA LAPSI YRITTI SAADA TYÖNTEKIJÄN HUOMION

- Lapsi äänтелеe työntekijälle
- Lapsi heiluttaa käsiään
- Lapsi heittää lelun lattialle ja seuraa työntekijän reaktiota tapahtuneeseen
- Lapsi itkee aamutoimien yhteydessä
- Lapsi reagoi ääntä pitävään leluun liikkumalla
- Lapsi ilmaisee äänellä ja eleillä olevansa tyytymätön meneillään olevaan asiaan
- Lapsi pudistaa päätään sen merkiksi, ettei enää tahdo juotavaa

Kuvio 10. Lapsen tekemät aloitteet työntekijän huomion herättämiseksi.

6.5 Havainnointitilanteista saadun aineiston analysointi

Laadullisen tutkimuksen molemmat vaiheet sopivat Vilkan (2007) mukaan myös havainnointiaineiston analyysiin. Ensimmäinen vaihe on havaintojen pelkistäminen, eli yhdistäminen ja toinen vaihe on tulosten tulkinta. (Vilka 2007, 81.) Havainnointiaineistoa analysoidessani aluksi pelkistin ja yhdistin tilanteista saamiini havaintoja. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että jos samantyyppistä menetelmää oli käyttänyt kaksi eri työntekijää, yhdistin ne analyysivaiheessa yhdeksi. Näin sain aineistosta pois toistoa. Havainnointiaineistoa analysoidessani toimin osin samalla tavalla kuin haastatteluaineiston analyysissä. Aloitin havainnointiaineiston analyysin heti havainnointitilanteiden jälkeen, koska tällä tavalla koko tilanne oli minulle vielä tuoreena mielessä. Tilanteiden jälkeen tein muistiinpanoja huomioon otettavista asioista. Osa muistiinpanoista oli sellaisia, jotka liittyivät itse tilanteeseen ja osa taas sellaisia, jotka minun pitää ottaa huomioon menetelmäkansiota kootessa. Havainnointiaineiston tulkitsemisen tein myös teemoittelua hyödyksi käyttäen.

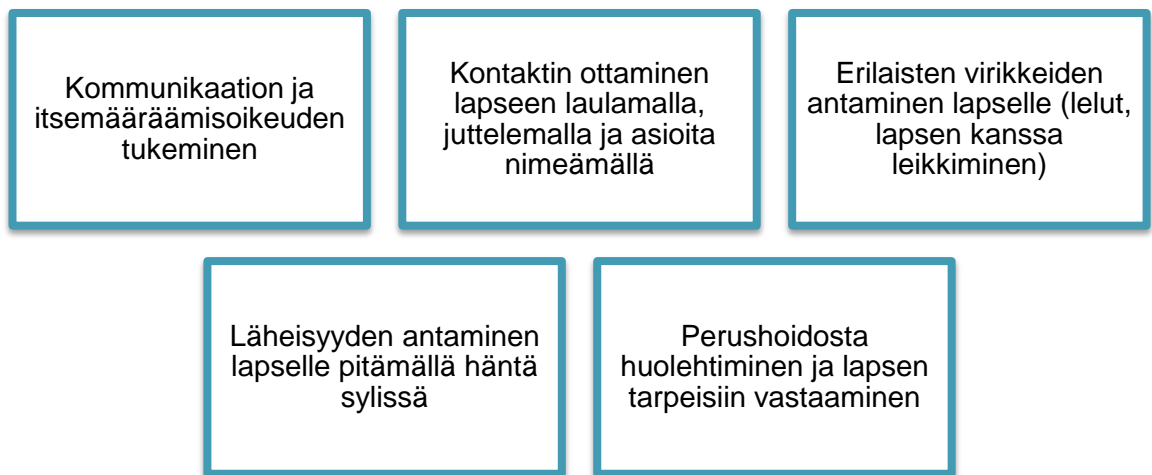
Havainnoinnin avulla pystyin näkemään sellaisia asioita, joita työntekijät eivät haastateltaessa välttämättä osanneet nimetä varhaisen vuorovaikutuksen menetelmiksi. Havainnointiaineistoa analysoidessani minulle selvisi, että kaikki havainnoimani työntekijät käyttivät työssään varhaista vuorovaikutusta edistäviä menetelmiä. Huomasin myös, että passiivisemmän lapsen kanssa käytettiin varhaista vuorovaikutusta edistäviä menetelmiä jatkuvasti, vaikka lapsi itse ei ota kontaktia työntekijään kovinkaan paljon. Tämä on hieno asia, sillä jokainen lapsi tarvitsee vuorovaikutustilanteita toisen ihmisen kanssa. Jos lapsi ei ota kontaktia kovinkaan paljon, on mahdollista, että varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvät menetelmät voivat jäädä vähemmälle huomiolle. Eri tilanteissa huomasin myös muutamia asioita, jotka työntekijät ottivat huomioon vuorovaikutuksen edistämiseksi. Näitä asioita olivat tilanteen rauhoittaminen ja lapsen keskittyminen sekä ajan antaminen lapselle. Lisäksi tärkeitä asioita olivat katsekontaktin ottaminen lapseen lapselle puhuttaessa. Katsekontaktin avulla lapsi tietää, että hänelle puhutaan ja työntekijä huomioi häntä.

6.6 Havainnointitilanteiden aineistosta esiin nousseet teemat

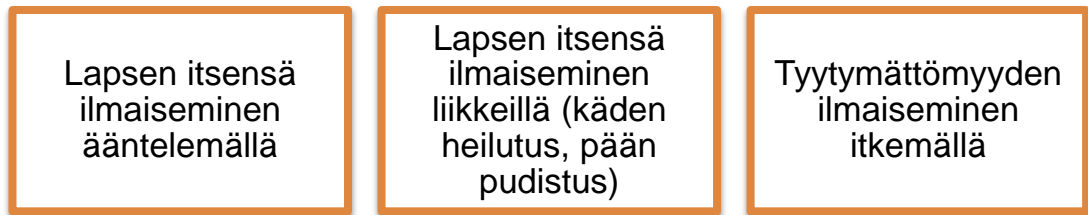
Havainnointiaineistosta etsin erilaisia teemoja varhaisen vuorovaikutuksen menetelmiin liittyen. Teemoitin sekä työntekijöiden käyttämät menetelmät että lasten aloitteet työntekijän huomion saamiseksi.

Seuraavassa kuviossa (Kuvio 11) olen listannut niitä varhaiseen vuorovaikutukseen liittyviä menetelmiä, joita havainnoimani työntekijät käyttivät lasten kanssa.

Kuvio 11. Työntekijän käyttämät varhaisen vuorovaikutuksen menetelmät havainnointitilanteissa.

Työntekijöiden havainnoimisen lisäksi havainnoin myös lasten erilaisia tapoja ilmaista itseään ja saada työntekijän huomio häneen itseensä (Kuvio 12).

Kuvio 12. Lasten käyttämät huomion herättämiskeinot..

6.7 Johtopäätöksiä aineistoista

Haastatteluaineistosta esiin tulleiden teemojen perusteella voi päätellä, että haastatellut työntekijät kokivat varhaisen vuorovaikutuksen hyvin eri tavoin. Siksi opinnäytetyöni menetelmäpaketin tulisi käsitellä asioita monipuolisesti, jotta kaikki työntekijät saisivat siitä uusia näkökulmia ja työmenetelmiä käyttöönsä. Vastaukset vaihtelivat myös siinä, minkälaiset asiat työntekijöiden mielestä ovat varhaista vuorovaikutusta. Karkeasti yleistäen näitä asioita ovat läheisyys, kommunikointi, kokonaisvaltainen ja yksikölinen huomioon ottaminen sekä lapsen kanssa tehtävät konkreettiset asiat, kuten esimerkiksi leikkiminen, sylissä pitäminen tai lapsen ääntelyn matkiminen. Havainnointiaineistoa analysoidessani huomasin, että jokainen havainnoimani työntekijä käyttää työssään varhaista vuorovaikutusta tukevia menetelmiä. Jos työntekijät eivät ole tiedostaneet, että heidän käyttämänsä menetelmät ovat varhaista vuorovaikutusta, on opinnäytetyöni tehtävänä tiedottaa asiasta heille.

Saamani aineisto on antanut hyviä vastauksia ja tarpeellista pohjaa opinnäytetyöni toiseen tutkimustehtävään, jonka tarkoituksena oli löytää Palvelukoti Kymmenen työntekijöille uusia näkökulmia ja menetelmiä varhaisen vuorovaikutuksen tukemiseen. Aineiston perusteella voi tehdä muutamia johtopäätöksiä. Ensimmäinen johtopäätös on, että haastatteluista ja havainnointitilanteista saatujen aineistojen avulla pystyn paremmin kokoamaan menetelmäkansion, kun olen tietoinen siitä, mitä asioita työntekijät tietävät varhaisesta vuorovaikutuk-

sesta, minkälaisia menetelmiä heillä on käytössään ja minkälaista tietoa he haluaisivat aiheesta lisää. Jos en olisi haastatellut työntekijöitä, minun olisi ollut hyvin hankala päätellä, mitä he haluaisivat menetelmäpaketin sisältävän. Toinen johtopäätös on, että koska tietoisuus varhaisesta vuorovaikutuksesta vaihteli työntekijöiden välillä jonkin verran, pitää minun käsitellä aihetta hyvin monipuolisesti.

6.8 Kehittämismenetelmien käytön arviointia

Janesickin (2000, 393) mukaan laadullisilla tutkimusmenetelmillä saadun aineiston luotettavuutta voidaan arvioida esimerkiksi sillä, kuinka tarkasti tutkija selostaa tutkimuksen toteuttamista. Lisäksi luotettavuutta voidaan arvioida sillä, kuinka hyvin tutkija saa vastauksia tutkimuskysymyksiinsä. (Hirsjärvi ym. 2009, 232.)

Haastattelujen ja havainnoinnin avulla pääsin syventämään tietoani ja osoittamaan tutkimukseni juuri Palvelukoti Kymmenen tarpeisiin. Seitsemällä haastattelulla ja viidellä havainnointitilanteella sain riittävästi tietoa työntekijöiden mielipiteistä, ajatuksista ja työtavoista, koska haastateltavien vastaukset olivat samansuuntaisia, jolloin on oletettavaa, että haastattelujen ja havainnointitilanteiden määrää lisäämällä en olisi saanut oleellisesti uutta tietoa. Olen tyytyväinen saamaani aineistoon, sillä esimerkiksi haastattelutilanteista sain monipuolista tietoa jokaiselta haastateltavalta. Haastattelu- ja havainnointitilanteet tapahtuivat hyvässä yhteistyössä ja kaikki tutkittavat osallistuivat niihin vapaaehtoisesti. Kerroin myös, että kaikkien antamia tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja kenenkään nimiä ei tule opinnäytetyössä esiintymään.

Koin, että jokainen haastateltava keskittyi kysymyksiini ja pohti vastauksiaan. Opinnäytetyön ja menetelmäkansion tekeminen juuri Palvelukoti Kymmenen tarpeisiin lisäsi varmasti työntekijöiden halukkuutta osallistua tutkimusmenetelmiini. Olin myös ennen haastattelu- ja havainnointitilanteita keskustellut tutkimusmenetelmistäni ja niissä käsiteltävistä aiheista työntekijöiden kanssa. Haastattelemani työntekijät tiesivät etukäteen haastattelun aihepiirin, mikä opinnäyte-

työni aihe on ja mitä heidän haastattelut ja havainnoinnit tuovat opinnäytetyöhöni. Haastattelutilanteeseen meni aikaa noin 15 minuuttia ja haastattelut tapahtuivat Palvelukoti Kymmenen tiloissa. Haastattelutilanteet olivat pääasiassa rauhallisia, vaikka välillä etäältä kuuluikin muiden työntekijöiden ääniä. Haastattelukysymykset olivat samoja kaikille haastateltaville, vaikka ne esitettiin keskustelun lomassa. Jotta sain haastateltavien vastaukset varmasti oikein, varmistin ne heiltä tarvittaessa.

Haastatteluja tehdessä koin hyvänä asiana, että valitsin haastattelumuodoksi teemahaastattelun. Uskon, että sain teemahaastatteluista enemmän irti verrattuna esimerkiksi lomakehaastatteluun, sillä pystyin tarpeen mukaan selittämään haastateltavalle kysymyksiä ja he pystyivät myös kysymään minulta tarkentavia kysymyksiä. Lomakehaastattelussa olisi voinut käydä niin, että jos haastateltava ei ymmärrä kysymystä, voi kyseinen kohta jäädä tyhjäksi. Näin myös aineistoni määrä olisi pienentynyt ja työntekijöiden tärkeät ajatukset ja mielipiteet jäisivät saamatta.

Havainnointitilanteet toimivat haastattelujen tukena ja haastatteluvastausten selventävänä menetelmänä. Tiesin jo tutkimusmenetelmiä valitessa, että haastattelut antavat minulle konkreettista tietoa enemmän ja havainnointitilanteet tuovat esiin esimerkkejä menetelmistä, jotka ovat osa työntekeä. Havainnointitilanteiden pituudet riippuivat tilanteen luonteesta. Esimerkiksi vaatteiden vaihtoon meni vähemmän aikaa kuin koko aamutoimien tekemiseen. Havainnointitilanteissa myös havainnointipaikat vaihtelivat tilanteen mukaan. Oli siis mahdollista havainnoida aina samassa paikassa, koska työn kannalta oli tärkeää, että pääsin havainnoimaan erilaisia tilanteita.

Lasten ja työntekijöiden tunteminen pääasiassa helpotti havainnointitilanteita. Toisaalta havainnointikohteiden tunteminen vaikeutti ulkopuolisena tarkkailijana toimimista, sillä muutamassa tilanteessa havainnoitava lapsi otti minuun kontaktia. Tarkkailijan roolissa en kuitenkaan voinut osallistua tarkkailtavan lapsen ja työntekijän tilanteeseen. Haastattelutilanteissa työntekijöiden tuttuus helpotti tilanteen avaamista ja kulkua, ja keskustelu työntekijöiden kanssa oli pääosin luontevaa. En kuitenkaan voi olla varma, olisiko joillekin haastateltavista ollut

helpompaa vastata sellaisen henkilön kysymyksiin, joka ei ole hänelle ennestään tuttu.

Haastattelujen tekemiseen oli toisinaan vaikea löytää sopivaa aikaa. Koska haastattelut tehtiin työntekijöiden työajalla, piti ajankohtaa miettiä tarkkaan. Haastattelujen tekeminen työajalla aiheutti välillä ristiriitaisia tuntemuksia, sillä toisaalta en halunnut viedä liikaa aikaa työntekijöiden työtehtäviltä ja asiakkailta, mutta toisaalta taas tiesin, että menetelmät tulevat osaksi opinnäytetyötä, joka tehdään juuri Palvelukoti Kymmenen työntekijöiden tarpeisiin. Uskon kuitenkin, että sain haastateltua työntekijöitä paremmin, kun he voivat osallistua haastatteluihin työajallaan.

Haastattelu- ja havainnointiaineistoa kerätessäni en missään vaiheessa kirjannut työntekijän nimeä haastattelu- tai havainnointilomakkeen yhteyteen. Koska haastattelut ja havainnointitilanteet toteutuivat pienen ajan sisällä, minun ei tarvinnut kirjata ylös opinnäytetyöhöni osallistuvien nimiä. Tällä tavalla sain koko aineiston pidettyä nimettömänä. Opinnäytetyössäni en myöskään käytä suoria lainauksia haastatteluista, vaan tuon aineiston esiin pelkistämällä sitä.

7 MENETELMÄKANSIO

Menetelmäkansion sisällön kokoamisessa hyödynsin neljännen haastattelukysymyksen teemoja, sillä niistä ilmenee ne asiat, joista työntekijät haluaisivat lisätietoa. Ensimmäinen teema on lisätiedon, konkreettisten esimerkkien ja uusien näkökulmien saaminen. Toinen teema on aistien ja kommunikaatiotapojen huomioiminen lasten kanssa työskenneltäessä. Kolmantena teemana on eri menetelmien käyttäminen iältään vanhempien asukkaiden kanssa. Neljäs teema on varhaisen vuorovaikutuksen yhdistäminen jokapäiväiseen hoitotyöhön.

Kuviosta 13 näkyy menetelmäkansion sisältö kokonaisuudessaan.

SISÄLTÖ

1 VARHAINEN VUOROVAIKUTUS	60
2 KEHITYSVAMMAN MERKITYS VUOROVAIKUTUKSELLE	61
3 LAPSEN KOHTAAMINEN	62
4 VUOROVAIKUTUSTILANTEET KEHITYSVAMMAISEN LAPSEN KANSSA	63
4.1 Läsnäolon merkitys vuorovaikutukselle	63
4.2 Odottamisen ja tilan antamisen merkitys vuorovaikutukselle	64
4.3 Vastaamisen tärkeys vuorovaikutuksessa.....	68
4.4 Ilmaisun mukauttaminen vuorovaikutustilanteissa.....	67
4.5 Yhteisymmärryksen tarkistaminen vuorovaikutuksessa	68
5 VARHAISEEN VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVIÄ MENETELMIÄ ..	69
5.1 Perustarpeisiin vastaaminen	69
5.2 Hoiva, läheisyys ja turvallisuus	69
5.3 Kosketus.....	70
5.4 Katsekontakti	70
5.5 Kielellinen ja ei-kielellinen vuorovaikutus	70
5.6 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät.....	71
5.7 Selkokieli	71
5.8 Aistien merkitys vuorovaikutukselle.....	72
5.9 Äänien ja liikkeiden matkiminen	75
5.10 Liikkuminen.....	77
5.11 Lukeminen	73
5.12 Laulut ja lorut	73
5.13 Leikkiminen.....	Error! Bookmark not defined.
LÄHTEET	77

Kuvio 13. Menetelmäkansion sisällysluettelo

7.1 Menetelmäkansiossa käsiteltävät teemat

Ensimmäisen teeman perusteella käsittelin menetelmäkansiossa varhaista vuorovaikutusta yleisesti sekä kehitysvamman vaikutusta vuorovaikutukseen. Lisäksi käsittelin lapsen kohtaamista ja vuorovaikutustilanteita lapsen kanssa, sillä on monia asioita, joita työntekijän tulisi ottaa huomioon lasten kanssa työtä tehdessä. Esittelin kansiossa myös varhaiseen vuorovaikutukseen ja sen tukemiseen liittyviä konkreettisia menetelmiä ja esimerkkejä, kuten lapsen koskettaminen, katsekontaktin luominen, leikkiminen, lapsen hoivaaminen sekä perustarpeisiin vastaaminen.

Toisen teeman mukaisesti käsittelin aistien vaikutusta vuorovaikutukseen yleisesti. Lisäksi käsittelin vaikeimmin kehitysvammaisen aistitoimintoja sekä asioita, joita aikuisen pitäisi ottaa huomioon ollessaan vuorovaikutuksessa kehitysvammaisen lapsen kanssa. Aistien merkityksen lisäksi käsittelin kansiossa eri puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä sekä selkokieltä. Eri kommunikaatiomenetelmien esittely oli mielestäni tärkeää, sillä menetelmien avulla työntekijä pystyy tukemaan lapsen yksilöllistä vuorovaikutusta ja viestintää. Launonen (2007) toteaa, että jos lapsi ei viesti puheella, pitää vaihtoehtoiseksi kommunikoinnin välineeksi löytää jokin toinen muoto, kuten esimerkiksi viittomat tai kuvakommunikaatio. Tärkeää on, että vaihtoehtoinen kommunikaatioväline on toimiva ja auttaa lasta ja hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevaa henkilöä olemaan sujuvassa ja aidossa vuorovaikutuksessa. (Launonen 2007, 7-8.)

Kolmannen teeman perusteella työntekijät halusivat tietää, miten voivat jatkaa eri menetelmien käyttöä vanhempien asukkaiden kanssa. Koska vuorovaikutuksen periaatteet pysyvät samoina jokaisessa vuorovaikutustilanteessa, voivat työntekijät hyödyntää kansion menetelmiä mukauttamalla ne yksilöllisesti asukkaan kehityksen, tarpeiden ja iän mukaan.

Varhainen vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä tapahtuu esimerkiksi yhteisten hoitotoimien ja sylissä pitämisen yhteydessä, katsekontaktin ottamisella sekä aikuisen reagoimisella lapsen hymyyn, itkuun ja ääntelyyn. Lisäksi varhainen

vuorovaikutus on läsnä erilaisten leikkien yhteydessä, aikuisen nimetessä lapsen osoittamia asioita sekä jutustelun vuorottelussa aikuisen ja lapsen välillä. (Launonen 2007, 23–27; 32; 37.) Varhaista vuorovaikutusta tapahtuu siis monien arjen toimintojen yhteydessä. Kun työntekijä esimerkiksi reagoi lapsen itkuun tai antaa lapselle ruokaa, työntekijä tyydyttää lapsen tarpeita ja on näin ollen vuorovaikutuksessa lapsen kanssa.

7.2 Menetelmäkansion kokoaminen

Kirjoitin menetelmäkansion alkuun tiivistelmää muun muassa varhaisesta vuorovaikutuksesta ja kehitysvamman merkityksestä vuorovaikutukselle, sillä jos kansiota lukee ilman, että on perehtynyt koko opinnäytetyöhön, ymmärtää menetelmäkansion tarkoitusta paremmin. Kansion tarkoituksena on kuitenkin tarjota lukijalleen tietoa myös ilman raporttiosaan perehtymistä.

Halusin menetelmäkansion käsittelevän asioita monipuolisesti, mutta toisaalta tahdoin myös, että kansion pituus pysyy kohtuullisena. Tästä syystä kansion alussa kehotin lukijaa hakemaan tarvittaessa lisätietoa käsitellyistä asioista.

Menetelmäkansiossa käytettyjä lähteitä ei kaikkia ole käsitelty työn raporttiosassa. Kansiossa käytetyt lähteet löytyvät sen loppuosassa olevasta lähdeluettelosta.

8 POHDINTA

Haastattelujen ja havainnointitilanteiden kautta sain kerättyä monipuolisen aineiston työtäni varten. Aineistosta nousi esiin monia eri asioita varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen. Vaikka työntekijöiden tietämys varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä asioista vaihteli, heillä kaikilla oli silti jonkinlainen tuntuma asiasta. Tämä on hyvä asia, sillä kehitysvammaisilla lapsilla on samanlainen sisäsyntyinen halu olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa kuin muillakin ihmisillä (Papunet 2012).

Koin, että työntekijät osallistuivat haastatteluihin ja havainnointitilanteisiin hyvällä asenteella. Etenkin haastattelujen jälkeen tunsin, että työntekijät halusivat aidosti tuoda esiin näkökulmiaan sekä asioita, joista halusivat lisää tietoa. Työntekijöiden mielenkiinto varhaista vuorovaikutusta kohtaan on kehitysvammaisten lasten kannalta hyvä asia, sillä lapsi tarvitsee runsaasti kokemuksia vuorovaikutustilanteiden hyödyllisyydestä ja mukavuudesta. Näiden kokemusten kautta lapsi voi myöhemmin tulla aktiiviseksi ja aloitteelliseksi viestijäksi. (Burakoff 2012.)

Työn hyötyä voi tarkastella esimerkiksi vertaamalla menetelmäkansion sisältöä neljännen haastattelukysymyksen vastauksista syntyneihin teemoihin. Neljännessä haastattelukysymyksessä kysyin työntekijöiden mielipiteitä siitä, minkälaisista varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä menetelmistä he halusivat lisää tietoa. Sisällytin menetelmäkansioon jokaiseen teemaan liittyviä asioita. Koska rakensin menetelmäkansion sisällön työntekijöiden toiveiden pohjalta, työni tulokset, eli menetelmäkansio vastaa hyvin työni kehittämistehtävää. Kansiota tehdessä pyrin käsittelemään varhaiseen vuorovaikutuksen liittyviä tuki-toimia ja menetelmiä monipuolisesti, mutta ytimekkäästi. Mukana olevan lähdeluettelon avulla pyrin tuomaan työntekijöiden tietoisuuteen erilaisia lähteitä, joiden avulla he pystyvät syventämään tietämystään aiheesta vielä enemmän.

Opinnäytetyöni kehittämistehtävässä kuvaan, että työn tarkoituksena on tuoda Palvelukoti Kymmenen työntekijöille uusia näkökulmia ja menetelmiä työn tuek-

si. Opinnäytetyöni menetelmäpaketti ja teoriaosa voivat myös toimia uusien työntekijöiden ja opiskelijoiden perehdytyksen apuna ja tutustuttaa heidät varhaiseen vuorovaikutukseen ja siihen liittyviin menetelmiin, tukitoimiin ja huomioitaviin asioihin.

Tein tutkimukseni ja menetelmäpaketin Palvelukoti Kymmenen tarpeisiin ja sen asiakasryhmään keskittyen. Teoriaosaa ja menetelmäpakettia voi kuitenkin halutessaan hyödyntää myös muut pienten lasten kanssa toimivat yksiköt, jotka kokevat löytävänsä opinnäytetyöstä uutta tietoa varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen. Erityisesti menetelmäkansion sisältöä pitäisi kuitenkin tarkastella jokaisen kohderyhmän lähtökohdista ja muokata menetelmiä kohderyhmän tarpeita vastaaviksi.

Sain opinnäytetyötä tehdessäni hyviä kokemuksia tutkimusmenetelmien käytöstä. Niiden käyttöä ja aineiston analysointia helpotti se, että olin etukäteen pohtinut, mitä haluan menetelmien käytöllä saavuttaa. Etenkin haastatteluja tehdessäni minulle jäi tunne siitä, että työntekijät kokivat opinnäytetyöni aiheen tärkeäksi, sillä he pohtivat kaikkia kysymyksiäni huolella. Lisäksi koin mielenkiintoisena työntekijöiden ja kehitysvammaisten lapsen havainnoimisen, sillä ulkopuolisena tarkkailijana pystyin kiinnittämään huomiota tilanteen kokonaisuuteen, mutta myös pieniin yksityiskohtiin. Opinnäytetyön tekemisen mielekkyyttä lisäsi erityisesti se, että työni tuli tarpeeseen ja työn aihe tuli suoraan yhteistyökumppanilta.

Opinnäytetyöstäni on mahdollista tehdä tulevaisuudessa jatkotutkimuksia. Mahdollisen jatkotutkimuksen aihe voi liittyä esimerkiksi menetelmäkansion käyttöön Palvelukoti Kymmenessä. Lisäksi menetelmäkansion liitteeksi voi tehdä esimerkiksi leikkeihin, lauluihin ja lukemiseen keskittyvän osion.

LÄHTEET

Alasutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. 4., uudistettu painos. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Alijoki, E. 1998. Pesästä pieni ponnistaa. Lasten varhaisten vuorovaikutustaitojen tukeminen. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Arvio, M. 2011. Kehitysvamma-käsite. Teoksessa Arvio, Maria & Aaltonen, Seija Kehitysvammainen potilaana. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 12–16.

Burakoff, K. Papunet 2012. Toimiva vuorovaikutus. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/toimiva-vuorovaikutus>.

Eskola, J. & Suoranta. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7.painos. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Golsen, B. eNotes 2012. Early interactions. Viitattu 5.11.2012 <http://www.enotes.com/early-interactions-reference/early-interactions>.

Hautamäki, A. 2002. Kiintymyssuhdeteoria- teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.)Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 13-66.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2004. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Huttunen, M. 2011. Duodecim terveyskirjasto. Älyllinen kehitysvammaisuus. Viitattu 24.10.2012 http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00556.

Janesick, V.J. 2000. The choreography of qualitative research design. Teoksessa Denzin, N.K & Lincoln, Y.S (toim.), 379-399.

Kalland, M. 2002. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198–233.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: PS-kustannus.

Kaski, M.; Mannien, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. 4., uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2012. Tietoa kehitysvammasta. Viitattu 24.10.2012 <http://www.kvtl.fi/fi/kehitysvamma->.

KTO – kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiiriin kuntayhtymä 2012a. Elämän erikoisosaja. Viitattu 5.5.2012 <http://www.v-suomenehp.fi/>.

KTO – kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiiriin kuntayhtymä 2012b. Palvelut. Viitattu 5.5 <http://www.v-suomenehp.fi/palvelut>.

KTO – kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltoapiiriin kuntayhtymä 2012c. Erityishoitopalvelut. Viitattu 5.5.2012 <http://www.v-suomenehp.fi/palvelut/erityishoitopalvelut>.

KTO – kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltoapiiriin kuntayhtymä 2012d. Pitkäaikainen erityishoito. Viitattu 15.5.2012 http://www.v-suomenehp.fi/palvelut/erityishoitopalvelut/pitkaaikainen_erityishoito.

KTO – kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltoapiiriin kuntayhtymä 2012e. Lyhytaikainen erityishoito. Viitattu 15.5.2012 http://www.v-suomenehp.fi/palvelut/erityishoitopalvelut/lyhytaikainen_erityishoito.

Kuosmanen, S. 2009. Vauvailmiön muutos. Teoksessa Kuosmanen, S. (toim.) Vauvan ääntä etsimässä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 7-16.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977. /519

Launonen, K. 2006. Kehitysvammaisuuteen liittyviä kielen ja kommunikoinnin piirteitä. Teoksessa Launonen, K & Korpijaakko-Huuhka, A-M. (toim.) Kommunikoinnin häiriöt. Syitä ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 143–166.

Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus – kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Mäntymaa, M. & Puura, K. 2011. Varhainen vuorovaikutus ja aivojen kehitys. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro Oy, 17–27.

Papunet 2012a. Vaikeimmin kehitysvammainen kumppani. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/vaikeimmin-kehitysvammainen-kumppani>.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Helsinki: Finn Lectura.

Salo, S. 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 44–77.

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012a. Mitä kehitysvammaisuus on? Viitattu 24.10.2012 <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on.html>.

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012b. Lääketieteellinen näkökulma. Viitattu 24.10.2012 <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on/laaketieteellinen-nakokulma.html>.

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012c. Toimintakyvyn näkökulma. Viitattu 24.10.2012 <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on/toimintakyvyn-nakokulma.html>.

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012d. Sosiaalinen näkökulma. Viitattu 24.10.2012 <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on/sosiaalinen-nakokulma.html>.

Silvén, M. 2010. Varhainen vuorovaikutus, kognitio ja kielen kehitys: hermostoa kaikki tyynni. Teoksessa Silvén, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 45–64.

Silvén, M. & Kouvo, A. 2010. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa Silvén, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 65–90.

Vilén, M. & Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3., uudistettu painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Vilka, H. 2007. Tutki ja havainnoi. 1.-2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Överlund, J. 2006. Puhe ja kieli kehittyvät vuorovaikutuksessa. Teoksessa Launonen, K. & Korpajaakko-Huuhka, A-M. (toim.) Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 19–38.

Haastattelulomake

1. MITÄ SINUN MIELESTÄSI VARHAINEN VUOROVAIKUTUS ON?

2. MITEN OTAT VARHAISEN VUOROVAIKUTUKSEN HUOMIOON TYÖTÄ TEHDESSÄ?

3. MINKÄLAISET MENETELMÄT SINUN MIELESTÄSI TUKEVAT VARHAISTA VUOROVAIKUTUKSTA?

4. MINKÄLAISISTA VARHAISEEN VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVISTÄ ASIOISTA TAI MENETELMISTÄ KAIPAAT ENEMMÄN TIETOA?

Havainnointilomake

1. HAVAINNOINTITILANNE: (Mitä työntekijä ja lapsi ovat tekemässä, miten työntekijä ja lapsi ovat fyysisesti asettuneet ym.)

2. TYÖNTEKIJÄN TEOT JA MENETELMÄT: (Mitä työntekijä tekee, mitä varhaiseen vuorovaikutukseen liittyviä menetelmiä hän käyttää)

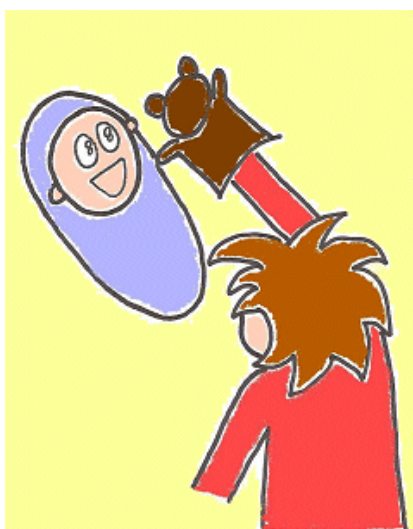
3. LAPSEN REAKTIO TYÖNTEKIJÄÄN: (Miten lapsi reagoi työntekijän käyttämiin varhaiseen vuorovaikutukseen liittyviin menetelmiin)

4. LAPSEN MENETELMÄT VUOROVAIKUTUKSESSA: (Mitä menetelmiä lapsi mahdollisesti käyttää, jotta hän pääsisi vuorovaikutukseen työntekijän kanssa)

5. TYÖNTEKIJÄN REAKTIO LAPSEEN: (Miten työntekijä reagoi lapsen yrityksiin päästä vuorovaikutukseen työntekijän kanssa tai miten työntekijä reagoi lapsen ääntelyihin, ilmeisiin, ym.)

MENETELMÄKANSIO VARHAISEEN VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVISTÄ MENETELMISTÄ JA TUKITOIMISTA

Lähde: Terveystieto, Turun Ammattikorkeakoulu

Annukka Mäenpää, Opinnäytetyö,
Sosiaalialan koulutusohjelma, Turun Ammattikorkeakoulu

Menetelmäkansio varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvistä menetelmistä ja tukitoimista on osa opinnäytetyötä, joka valmistui marraskuussa 2012. Opinnäytetyön nimi on Varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen Palvelukoti Kymmenessä. Opinnäytetyöstä löytyy yksityiskohtaisempaa teoria-tietoa varhaisesta vuorovaikutuksesta ja sen vaikutuksesta lapsen kehitykseen.

Opinnäytetyö on tehty yhteistyössä KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymän ja Palvelukoti Kymmenen kanssa. Menetelmäkansion tarkoituksena on tuoda esille uusia näkökulmia, menetelmiä ja tukitoimia varhaiseen vuorovaikutukseen liittyen. Kansio on tehty Palvelukoti Kymmenen tarpeisiin. Kansiota löytyvistä lähteistä saa lisää tietoa menetelmästä tai tukitoimesta.

SISÄLTÖ

1 VARHAINEN VUOROVAIKUTUS	60
2 KEHITYSVAMMAN MERKITYS VUOROVAIKUTUKSELLE	5
3 LAPSEN KOHTAAMINEN.....	6
4 VUOROVAIKUTUSTILANTEET KEHITYSVAMMAISEN LAPSEN KANSSA	7
4.1 Läsnaolon merkitys vuorovaikutukselle	7
4.2 Odottamisen ja tilan antamisen merkitys vuorovaikutukselle.....	8
4.3 Vastaamisen tärkeys vuorovaikutuksessa	10
4.4 Ilmaisun mukauttaminen vuorovaikutustilanteissa	11
4.5 Yhteisymmärryksen tarkistaminen vuorovaikutuksessa	12
5 VARHAISEEN VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVIÄ MENETELMIÄ	13
5.1 Perustarpeisiin vastaaminen	13
5.2 Hoiva, läheisyys ja turvallisuus	13
5.3 Kosketus.....	14
5.4 Katsekontakti	14
5.5 Kielellinen ja ei-kielellinen vuorovaikutus	14
5.6 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät	15
5.7 Selkokieli.....	15
5.8 Aistien merkitys vuorovaikutukselle.....	16
5.9 Äänien ja liikkeiden matkiminen	16
5.10 Liikkuminen.....	17
5.11 Lukeminen	17
5.12 Laulut ja lorut.....	17
5.13 Leikkiminen.....	20
LÄHTEET	21

1 VARHAINEN VUOROVAIKUTUS

Vuorovaikutus on sekä kielellistä että ei-kielellistä, vastavuoroista toimintaa. Se vaatii sekä aloitteiden tekemistä että niihin vastaamista. Vuorovaikutukseen liittyy erilaisia keinoja, joiden avulla se toteutuu. Näitä keinoja ovat katsekontaktit, liikkeet, eleet, ilmeet sekä kieli. Erilaisista keinoista huolimatta tiedostamme vain osan vuorovaikutuksestamme, sillä suuri osa siitä on tiedostamaton. (Alijoki 1998, 9.)

Varhainen vuorovaikutus on aikuisen ja lapsen välistä toimintaa, josta vastuussa on aina aikuinen. Varhainen vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä alkaa lapsen synnyttyä ja jatkuu lapsen kasvaessa ja kehittyessä. (Launonen 2007, 20.) On tutkittu, että vaikka lapsi olisi vammaisen tai sairain, hyvin toimiva vuorovaikutussuhde tukee lapsen kehitystä kokonaisvaltaisesti (Överlund 2006, 27). Varhaisella vuorovaikutuksella on siis suuri vaikutus lapsen kehitykselle, sillä se luo perustan lapsen ruumiintoiminnoille, tunnekokemuksille ja toimintatavoille (Kanninen & Sigfrids 2012, 27). Lisäksi lapsen varhaiset kokemukset emotionaalisesta vuorovaikutuksesta vanhemman tai muun hoivanantajan kanssa ohjaavat lapsen aivojen toiminnallista kehittymistä hyvin paljon. (Mäntymaa ja Puura 2011, 17.) Varhaisten ja syntymästä lähtien saamien vuorovaikutuskokemusten myötä lapsi myös luo perustan myöhemmälle viestinnälle ja kielenkehitykselle (Launonen 2007, 7).

Jotta lapsi voi myöhemmin tulla aktiiviseksi ja aloitteelliseksi viestijäksi, hän tarvitsee runsaasti kokemuksia siitä, että on hyödyllistä ja mukavaa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (Burakoff 2012a.)

2 KEHITYSVAMMAN MERKITYS VUOROVAIKUTUKSELLE

Kehitysvammaisilla lapsilla kontaktihalu ja vuorovaikutuksen perusvalmiudet eivät välttämättä ole heikompia kuin muilla. Kehitysvammaisen lapsen varhaista vuorovaikutusympäristöä tulisi kuitenkin muokata lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti, jotta lapsen taidot voivat kehittyä valmiuksien mukaisesti. (Launonen 2007, 79.)

Syvästi kehitysvammaisilla lapsilla vuorovaikutustaidot, kuten muutkin taidot, kehittyvät hyvin hitaasti. Tästä huolimatta heillä on samanlainen sisäsyntyinen tarve ja halu olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa kuin muillakin ihmisillä. Aikuisiällä he toimivat kehitystasonsa mukaisesti olemuskielen varassa, joka on heidän varhaisimpia vuorovaikutuksen keinoja. (Papunet 2012a.)

Kehitysvammaisen lapsen kanssa vuorovaikutuksessa toimiminen voi joskus tuntua haasteelliselta ja vaikealta. Taito olla vuorovaikutuksessa ei välttämättä tule itsestään, vaan tietyt asiat täytyy tiedostaa ja opetella erikseen. (Burakoff 2012b.) Peruspiirteiltään vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten lasten kanssa on kyse samoista asioista kuin kaikessa muussakin ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Tärkeää on löytää yhteys ja ylläpitää sitä toiseen ihmiseen. Lisäksi tärkeää on antaa kokemus siitä, että toinen haluaa antaa itsensä, oman aikansa ja kiinnostuksensa yhteisen vuorovaikutuksen käyttöön. (Papunet 2012a.)

3 LAPSEN KOHTAAMINEN

Ihmisten välinen kohtaaminen luo yhteyden toiseen ihmiseen ja herättää onnistuessaan luottamuksen tai epäonnistuessaan epäluottamuksen toista kohtaan. Kohtaamisen onnistuminen on usein edellytys koko toiminnan onnistumiselle. Lasta kohdatessa tärkeää on kunnioittaminen, arvostaminen, luotettavuus ja huolenpito. On myös tärkeää muistaa, että aikuisen ja lapsen roolit ovat erilaisia ja aikuisen vastuu kohtaamisessa on aina suurempi hänen ymmärryksen, elämänkokemuksen ja roolivastuun vuoksi. Näiden ominaisuuksien takia aikuiselta odotetaan joustavuutta, huolehtivuutta, lempeyttä ja tarkkanäköisyyttä. Lapsen kohtaamisessa on tärkeää, ettei lapsi koskaan menetä turvallisuutta, persoonansa kunnioittamista ja arvostavaa katsetta. Jokainen hyvä kohtaaminen on lapselle merkityksellinen. (Mattila 2011, 17–18.)

Lapsen kohtaaminen alkaa lasta kunnioittavan aikuisen viestistä ja kiinnostuksesta lasta kohtaan. Aikuinen on kiinnostunut lapsesta huolenpidon ja kasvun tukemisen takia. Lapsen elämään tuottaa turvallisuutta sellaiset aikuiset, joiden kohtaamisessa toteutuu jatkuvuus ja jotka lapsi kokee turvalliseksi. Arkisten vuorovaikutustilanteiden kautta luodaan turvallisuuden tunnetta lapselle, kun aikuinen on tilanteissa lapsen kasvun ja kehityksen takia. (Mattila 2011, 23.)

4 VUOROVAIKUTUSTILANTEET KEHITYSVAMMAISEN LAPSEN KANSSA

Kun ollaan vuorovaikutuksessa sellaisen lapsen kanssa, jonka keinot ilmaista itseään ja mahdollisuus ottaa osaa vuorovaikutukseen ovat vähäisemmät, aikuisen tehtävä on ottaa vuorovaikutuksen etenemisestä suurempi vastuu. Vuorovaikutuksen onnistumiseen vaikuttaa aikuisen taito ja kyky mukautua vuorovaikutustilanteeseen. (Papunet 2012b.)

Kun kehitysvammaisen lapsen kanssa ollaan vuorovaikutustilanteessa, tulisi vuorovaikutuskumppanin huomioida muutamia tärkeitä asioita. Näitä asioita ovat läsnä oleminen, odottaminen ja tilan antaminen aloitteille, lapsen kommunikointiin vastaaminen, oman ilmaisun mukauttaminen lapsen kommunikaatiotarpeita vastaavaksi sekä yhteisymmärryksen saavuttamisen tarkistaminen. Näitä asioita voi soveltaa eri vuorovaikutustilanteissa eri lasten kanssa. (Burakoff 2012b.)

4.1 Läsnäolon merkitys vuorovaikutukselle

Aikuisen läsnäolo vuorovaikutustilanteessa on erityisen tärkeää silloin, kun vuorovaikutuskumppanina on pieni vauva tai vaikeimmin kehitysvammaisen henkilö. He elävät nykyhetkessä ja vain tämä hetki toisen ihmisen kanssa on heille tärkeä. Läsnäolon lisäksi tärkeää on, että vuorovaikutustilanteessa aikuinen ja lapsi voivat keskittyä toisiinsa rauhallisessa tilanteessa ilman häiritseviä tekijöitä, kuten melua tai huomiota vaativia ihmisiä. (Papunet 2012c.)

Varhainen vuorovaikutus lähtee liikkeelle siitä, että vuorovaikutuksen osapuolet virittyvät toistensa viireys- ja tunnetilaan ja sovittavat käyttäytymisensä sen mukaan. Esimerkiksi väsyneen, surullisen tai iloisen vuorovaikutuskumppanin kanssa toimitaan eri tavoin. Kehitysvammaisen vuorovaikutuskumppanin olemusta ja toimintaa havainnoimalla on myös mahdollista oppia tuntemaan niitä yksilöllisiä tapoja, joiden kautta hän ilmaisee halukkuuttaan ja valmiuttaan vuorovaikutukseen. Esimerkiksi valpas ilme, katsekontakti tai toista kohti suuntautuva liike voivat olla merkkejä, joiden avulla voidaan päätellä, että kehitysvammaisen lapsi on vuorovaikutuksessa mukana. Katsetta ja toimintaa havainnoimalla voidaan myös selvittää, minkälaiset asiat tai esineet kiinnostavat lasta eniten. Näiden kiinnostuksen kohteiden kautta vuorovaikutus lähtee liikkeelle. (Papunet 2012c.)

Kun vuorovaikutustilanteessa tehdään sellaisia asioita, joista molemmat osapuolet pitävät, tilanteen ilmapiiri on myönteinen. Myönteinen ilmapiiri motivoi vuorovaikutuksessa toimimista ja kiinnostuksen säilyttämistä yhteisessä tekemisessä. Onnistuneet yhteiset kokemukset myös lisäävät molempien halua olla yhdessä. (Papunet 2012c.)

Papunet-sivuston (2012c.) mukaan läsnäolon merkkejä ovat seuraavat asiat:

- hymy, myönteinen ääntely ja ilmaukset
- rauhallisuus, kiireettömyys ja rentous
- läheisyys
- kasvokkaisuus ja samalle tasolle asettuminen
- katsekontaktin hakeminen
- kumppanin koskettaminen
- jakamaton huomio kumppanissa ja häneen keskittyminen
- kumppanin katseen ja olemuksen havainnoiminen
- yhdessä tekeminen ja toimintaan osallistuminen

4.2 Odottamisen ja tilan antamisen merkitys vuorovaikutukselle

Vuorovaikutustilanteissa jokainen ihminen toimii omalla tavallaan. Jotkut ovat hyvin aloitteellisia, toiset voivat vastata vain, kun heiltä jotain kysytään. Vuorovaikutustilanteen aktiivisuuteen vaikuttaa myös mieliala, kumppanin tuttuus sekä ajankohta. Kun varhainen vuorovaikutus on aktiivista, lapsi saa siitä myös tulevaisuuden varalle valmiuksia toimia vuorovaikutustilanteessa. (Papunet 2012d.)

Vaikeimmin kehitysvammaiselle lapselle pitää antaa riittävästi tilaa ja aikaa aloitteiden ilmaisemiseen. Näin hän saa itse ohjata tilannetta ja päättää mitä tehdään. Kiinnostusta kehitysvammaisen lapsen aloitteisiin voi ilmaista esimerkiksi sanallisesti, hymyllä tai kosketuksella. (Papunet 2012d.)

Aloitteen tekemistä voidaan harjoitella monissa arjen tilanteissa. Vuorottelu- ja vuorovaikutustilanne voi olla esimerkiksi ruokailu tai käsien rasvaus. Aikuinen voi esimerkiksi viedä lusikan lähelle lapsen suuta ja odottaa lapsen reagointia asiaan. Vasta tämän jälkeen viedään lusikka suuhun. Käsien rasvauksessa aikuinen voi välillä pysäyttää toiminnan ja odottaa lapsen reagointia. (Papunet 2012d.)

Jos vaikeimmin kehitysvammaisen lapsi on passiivinen aloitteiden tekemisessä, voi aikuinen esimerkiksi kokeilla jäljitellä lapsen toimintaa ja katsoa syntyykö tällä tavalla heille yhteistä jaettavaa. Myönteiset vuorovaikutuskokemukset rohkaisevat lasta aktiivisempaan toimintaan ja aloitteiden tekemiseen. (Papunet 2012d.)

Papunet-sivuston (2012d.) mukaan seuraavat asiat ovat merkkejä odottamiselle:

- hiljaa oleminen
- odottava ja avoin ilme
- rohkaiseva hymy ja nyökkäys
- kumppanin koskettaminen
- Kumppanin käden, käsivarren tai selän silittäminen
- kasvot samalla tasolla
- toiminnan pysäyttäminen
- kumppanin puoleen kumartuminen
- ajan antaminen vuorovaikutuskumppanin vastaukselle

4.3 Vastaamisen tärkeys vuorovaikutuksessa

Aloitteeseen vastaaminen on tärkeää kaikessa vuorovaikutuksessa. Vaikeimmin kehitysvammainen lapsi voi välillä ilmaista viestejään tiedostamatta. Jos tällaiset viestit huomataan, on tärkeää, että niihin vastataan. Tällä tavalla lapsi voi saada käsityksen siitä, että hänen ilmauksiaan pidetään tärkeinä. Jos tiedostamattomiin viesteihin vastataan toistuvasti ja johdonmukaisesti, voi alun perin tiedostamattomasta toiminnosta tulla myöhemmin tietoisia viestejä ja aloitteita. Lapsi voi tehdä aloitteita eri tavoin. Näitä tapoja ovat esimerkiksi katse, sormen tai varpaan liikuttaminen, rentous, iloisuus, jäykkyys tai pelokas ilme. Viestien huomaaminen vaatii aikuiselta herkkyyttä ja taitoa tulkita viesti eri tilanteissa. (Papunet 2012e.)

Aloitteisiin voi vastata monella eri tavalla. Voi toimia aloitteen mukaisesti, jäljitellä lapsen toimintaa, sanoa ääneen sen, mitä arvelee toisen tarkoittavan tai lisätä ääneen sanomiseen eleet, ilmeet tai muut ymmärtämistä tukevat keinot. (Papunet 2012e.)

Papunet-sivusto (2012e.) määrittelee seuraavat asiat vastaamisen merkeiksi:

- ilmaisuun reagoiminen
- aloitteiden huomaaminen
- toiveen toteuttaminen
- ilmauksen jäljitteleminen
- ilmauksen tulkitseminen sanallisesti tai eleiden avulla

4.4 Ilmaisun mukauttaminen vuorovaikutustilanteissa

Ihmiset mukauttavat viestintäänsä keskustelukumppanin mukaan. Esimerkiksi pienelle lapselle puhutaan lapsen taitojen ja kielellisen kyvyn mukaisesti. Lapselle puhuttaessa ilmaisut ovat usein lyhyitä ja yksinkertaisia. Lisäksi aikuisen äänensävyt vaihtelevat tilanteen ja tunnelman mukaan ja aikuinen toistaa keskeisiä asioita sekä nimeää ja laajentaa lapsen ilmaisuja. Vaikeimmin kehitysvammaisten lasten kanssa äänensävyt ja ilmeet sekä selkeä ja konkreettinen kieli tukevat puheen ymmärtämistä. Lisäksi on hyvä pilkkoa esimerkiksi toimintaohjeet osiin ja selittää yksi asia kerrallaan. (Papunet 2012f.)

Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät ovat usein ymmärtämisen tukena vaikeimmin kehitysvammaisilla lapsilla (Papunet 2012f). Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä ovat viittomat, valokuvat, piktogrammit, PCS-kuvat sekä bliss-symbolit (Tolvanen 2006, 113). Myös esinekommunikaatio luetaan puhetta tukevaksi ja korvaavaksi kommunikaatiomenetelmäksi. Ymmärtämisen tukemisessa on tärkeää käyttää hyväksi juuri sitä aistialuetta, joka lapsella toimii parhaiten. Lisäksi pitää muistaa, että kaikki lapsen lähellä toimivat ihmiset käyttävät samaa menetelmää. Näin myös lapsi oppii sitä käyttämään. (Papunet 2012f.)

Papunet-sivuston (2012f.) mukaan seuraavat asiat ovat merkkejä ilmaisun mukauttamisesta vuorovaikutuksessa:

- selkeä ja yksinkertainen kieli
- rauhallisuus
- lyhyet lauseet, yksi kerrallaan
- kumppanin ilmaisukeinojen käyttö
- ilmauksen toistaminen tarvittaessa
- äänensävyn vaihtelu viestin asia- ja tunnesisällön mukaan
- käsitteiden konkretisoiminen
- asian näyttäminen
- keskustelun aiheiden liittyminen ”tässä ja nyt” –tilanteeseen
- esittäminen, osoittelu, eleet, kosketeltavat esineet, erilaisten aistimusten tarjoaminen sekä viittomien ja kuvien käyttö

4.5 Yhteisymmärryksen tarkistaminen vuorovaikutuksessa

Vuorovaikutuksessa pyritään yhteisymmärrykseen toisen kanssa. Vaikeimmin kehitysvammaisen lapsen viestien ymmärtäminen voi joskus kuitenkin tuntua vaikealta. Tästä syystä oikeaa tulkintaa tärkeämpää on se, että vuorovaikutuskumppanit yrittävät eläytyä toisen kokemusmaailmaan ja sitä kautta yrittää löytää tulkintaehdotuksen. Viestit liittyvät usein käsillä olevaan hetkeen tai johonkin tärkeään asiaan. Kun tulkinta viestistä on ehdotettu, on tärkeää havainnoida, minkälaisen reaktion se herättää. Kun tulkinta on oikea, voidaan toimia sen mukaan. Vääränlaisen tulkinnan tekeminen kehitysvammaisen lapsen viestistä antaa lapselle tietoa siitä, minkälaiset keinot eivät viestinnässä toimi. Vääränlaisen tulkinnan tekemistä ei siis kannata pelätä. (Papunet 2012g.)

Jos viestiä ei ymmärrä, voi kysyä asiaa tarkentavia kysymyksiä. Aina vaikeimmin kehitysvammaisen lapsi ei pysty ilmaisemaan viestejä tarkoituksellisesti tai kertomaan, onko hänen viestinsä tulkittu oikein. Kehitysvammaisen lapsi pystyy kuitenkin olemuksellaan ilmaisemaan hyvää ja huonoa oloa. Näitä viestejä kannattaa tarkkailla ja niihin kannattaa aina vastata. (Papunet 2012g.)

Päivärutiineissa kannattaa vaikeimmin kehitysvammaisten lasten kanssa pitäytyä, sillä rutiinit helpottavat tilanteiden ymmärtämistä. Näin yhteisymmärrys myös löytyy helpommin. (Papunet 2012g.)

Papunet-sivuston (2012g.) määrittelee seuraavat asiat yhteisymmärryksen tarkistamisen merkeiksi:

- tulkintaehdotusten tarjoaminen, ilmauksen toistaminen ja asian nimeäminen
- vuorovaikutuskumppanin havainnoiminen tulkintaehdotusten jälkeen, onko hän tyytyväinen ehdotukseen
- vahvistuksen pyytäminen
- varmennuskysymysten esittäminen
- ymmärtämisen tarkkaileminen

5 VARHAISEEN VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVIÄ MENETELMIÄ

Aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus voi tapahtua monella eri tavalla. Monet asiat ovat osa jokapäiväistä arkea ja niitä ei aina miellä varhaista vuorovaikutusta tukeviksi menetelmiksi. On kuitenkin hyvä tiedostaa, mitkä menetelmät ja tukitoimet tukevat varhaista vuorovaikutusta. Näin aikuisen ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen voi kiinnittää paremmin huomiota. Eri menetelmiä voi muokata lapsen yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen mukaan.

5.1 Perustarpeisiin vastaaminen

Lapsen perustarpeisiin vastaaminen ja niistä huolehtiminen on osa varhaista vuorovaikutusta. Koska lapsi itse ei vielä osaa tyydyttää psyykkisiä ja fyysisiä tarpeitaan, tarvitsee hän siihen aikuisen apua. Vuorovaikutus siis syntyy, kun aikuinen esimerkiksi reagoi lapseen itkuun ja toimii sen lopettamiseksi. (Vilén & Leppämäki & Ekström 2008, 35.) Lapsen ja aikuisen väliset vuorovaikutustilanteet tapahtuvat usein arjen eri tilanteissa. Näitä tilanteita ovat esimerkiksi syöminen, keskustelut ja ympäristön havainnoiminen. (Alijoki 1998, 9-10.)

5.2 Hoiva, läheisyys ja turvallisuus

On monia asioita, joiden avulla läheinen ihminen voi vastata lapsen tarpeisiin ja ilmaista hoivakäytännöistä lasta kohtaan. Näitä asioita ovat esimerkiksi lapseen katsominen ja hänelle lempeästi puhuminen. Lisäksi hoivaa voi ilmaista nostamalla lapsi syliin tai halaamalla ja suukottelemalla lasta. Lapsen tarpeisiin vastaaminen luo lapselle turvallisuuden tunnetta. Jos lapsen tarpeisiin ei vastata, lapsi kokee epävarmuuden, pelon ja ahdistuksen tunteita, koska luulee jäävänsä yksin. Jos lapsen turvallisuuden tunne väistyy ja lapsi alkaa tuntea pelkoa ja ahdistusta, hän hakee aikuisesta turvaa. Turvallisuuden tunteen palauttamiseksi lapsi tarvitsee lohtua ja suojelua. (Silvén & Kouvo 2010, 73–74.)

5.3 Kosketus

Lapsi tarvitsee toisen ihmisen kosketusta, sillä se antaa lapselle peruskokemuksen siitä, millainen hän on. Kosketuksen avulla lapsi hahmottaa paremmin, mistä hänen oma kehonsa alkaa ja mihin se loppuu. Kosketus auttaa myös lapsen rauhoittamisessa. Lasta voi koskettaa silittämällä, hieromalla, rasvaamalla, harjaamalla hiuksia sekä sylittelyllä ja kantamalla. (Salo & Tuomi 2008, 11.)

5.4 Katsekontakti

Katsekontaktin ottaminen lapseen on tärkeää sosiaalisen vuorovaikutuksen kannalta. Katsekontaktiin voi pyrkiä esimerkiksi asettamalla lelu aikuisen kasvojen läheisyyteen, istumalla vastapäätä lasta ja laskeutumalla alas lapsen tasolle. (Speech, Language and Communication Services 2012, suomentanut A.M.) Katsekontaktin ottaminen on myös merkki siitä, että molemmat osapuolet ovat tilanteessa läsnä (Papunet 2012c).

5.5 Kielellinen ja ei-kielellinen vuorovaikutus

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa käytetään sekä kielellisiä että ei-kielellisiä viestintätapoja. Kielellinen vuorovaikutus on puhetta, jossa vuorovaikutustilanteen molemmilla osapuolilla on sama äidinkieli. Ei-kielellinen, eli sanaton viestintä tarkoittaa muun muassa ilmeitä, eleitä, liikkeitä, kosketusta, makuja ja hajuja. Ei-kielellisessä viestinnässä lisäksi katsekontakti on vuorovaikutuksen kannalta hyvin tärkeää, sillä lapsi voi tuntea läheisyyden puutetta, jos häneen ei ota katsekontaktia. (Alijoki 1998, 12–13.) Vauvan ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ollessa alussa aikuinen tulkitsee vauvan sanatonta viestintää. Ajan myötä vauva oppii tulkitsemaan aikuisen sanatonta viestintää, kuten sormen osoittamaa kohdetta. (Silvén 2010, 56.) Ei-kielellinen viestintä vaikuttaa kielelliseen viestiin joko vahvistaen tai mitätöiden sitä. Esimerkiksi jokin ele voi mitätöidä puheella kerrotun asian. (Alijoki 1998, 13.)

5.6 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät

Ei-kielellinen vuorovaikutus riittää ilmaisemaan niitä asioita, mistä lapsi pitää ja ei pidä. Kun halutaan viestiä laajemmin, otetaan usein käyttöön puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä. (Tolvanen 2006, 109.) Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät otetaan käyttöön silloin, kun lapsi ei pysty puheen avulla itseään ilmaisemaan tai hän ei ymmärrä puhetta tarpeeksi hyvin (Papunet 2012e).

Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä ovat viittomat viittomat, valokuvat, piktogrammit, PCS-kuvat, bliss-symbolit sekä esinekommunikaatio. Viittomia käytetään puheen tukena tukiviittomisen periaatteella. Tämä tarkoittaa sitä, että lauseen olennaiset osat viitotaan puheen ohessa. Näin tuetaan puheen ymmärtämistä. Viittomat tulevat kuulovammaisten viittomakielestä. Valokuvien käytön avulla lapselle symbolisoidaan käsiteltäviä asioita. Valokuvat on otettu lapsen elinympäristöstä ja niiden avulla voi helposti kertoa esimerkiksi päiväkotiin tai syömään menemisestä. Piktogrammit ovat pelkistettyjä mustavalkoisia kuvia ja niitä on helppo ymmärtää. Piktogrammien avulla voidaan esimerkiksi havainnollistaa lapsen päiväohjelmaa. PCS-kuvat ovat yksinkertaisia ja konkreettisia piirroksuvia, joita voidaan käyttää piktogrammien tavoin. Bliss-symbolit ovat graafisia symboleja, joiden käyttö vaatii lapselta paljon enemmän kuin esimerkiksi PCS-kuvien. Bliss-symbolit eivät konkreettisia, vaan niiden merkitykset pitää opetella. Esinekommunikaation avulla lapselle konkretisoidaan eri asioita helpolla tavalla. Esimerkiksi kenkä voi tarkoittaa ulos lähtemistä tai kirja lukuhetkeä. (Tolvanen 2006, 110–113.)

5.7 Selkokieli

Selkokieli on sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan helpommin ymmärrettävää kuin yleiskieli. Selkokieltä käytetään sellaisten henkilöiden kanssa, joilla on vaikeuksia lukemisessa tai ymmärtämisessä. (Selkokeskus 2012.) Selkokieli sopii siis hyvin käytettäväksi vaikeimmin kehitysvammaisten kanssa.

5.8 Aistien merkitys vuorovaikutukselle

Monet elämän kokemukset tapahtuvat aistien avulla. Aistit esimerkiksi kertovat, mistä musiikista tai ruuasta pitää. Vaikeimmin kehitysvammaisilla ihmisillä aistit voivat olla puutteellisia ja aistiko- kemusten saaminen voi olla vaikeaa. Aistimusta voi myös olla vaikea ymmärtää. Aistien huomioi- minen vuorovaikutuksessa on tärkeää, sillä kehitysvammainen lapsi ei välttämättä aisti samalla tavalla kuin vuorovaikutuksen toinen osapuoli. Tästä syystä on hyvä tarkkailla, minkä aistin kautta vuorovaikutus syntyy parhaiten. Myös aistien mahdollinen ali- tai yliherkkyys kannattaa ottaa huomioon, sillä joillekin esimerkiksi liian kova kosketus tai puheääni voi tuntua epämiellyttävältä. Lapsen vireystilalla on myös vaikutusta aisteihin, sillä hyvänä koettu aistimus voi toisena päivänä tuntua epämiellyttävältä. (Savola 2012.)

Uusien aistimusten tarjoaminen lapselle on tärkeää. Ulos voi esimerkiksi mennä kävelemään sa- teella ja päiväruutiinien välillä voidaan yhdessä hassutella. Uusien aistimusten tarjoamisessa on kuitenkin tärkeää havainnoida lapsen tuntemuksia asian suhteen. (Savola 2012.)

5.9 Äänien ja liikkeiden matkiminen

Lapsen tekemien äänien ja ilmeiden matkiminen ja kopioiminen on tärkeää aikuisen ja lapsen väli- sessä vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa (Speech, Language and Communication Services 2012, suomentanut A.M). Matkimisen ja kopioinnin avulla lapsen viesteihin vastataan.

On erilaisia tapoja, joiden avulla voi matkia ja kopioida lasta. Lapsen kanssa voi mennä peilin luok- se ja tehdä sen edessä hassuja ilmeitä ja ääniä. Ääniä tulisi kuitenkin tuottaa vain yksi kerrallaan. Lapsen jokaiseen äännähdykseen tulee vastata ja niitä pitää myös matkia itse. Lapsen ääntelyjen kopioimisen lisäksi voi matkia lapsen leikkiä. Jos esimerkiksi lapsi heiluttaa lelua, on aikuisen teh- tävänä matkia lapsen heilutusta. (Speech, Language and Communication Services 2012, suomen- tanut A.M.) Matkimisen ja kopioimisen voi myös kääntää niin päin, että aikuinen tekee ensin jon- kin äänen tai liikkeen ja tämän jälkeen aikuinen auttaa lasta tekemään saman asian. Aikuinen voi esimerkiksi taputtaa käsiään yhteen ja tämän jälkeen auttaa lasta tekemään samoin. (Speech, Lan- guage and Communication Services 2012, suomentanut A.M.)

5.10 Liikkuminen

Lasta on hyvä liikutella, koska hänen motoris-kinesteettiset kokemukset syntyvät siitä, miten häntä nostetaan, liikutellaan ja kannetaan. Lapsi kaipaa myös erilaisia liikuntakokemuksia. Lasta voi heijata sylissä, keinuttaa kehossa tai tanssittaa aikuisen sylissä. (Alijoki 1998, 48–49.)

5.11 Lukeminen

Kirjan lukeminen lapsen kanssa välittää lapselle läheisyyttä ja aikuisen välittämistä ja läsnäoloa. Kirjan lukeminen viestittää lapselle siis paljon enemmän kuin tekstin ymmärrettäväksi tekemistä. Värikkäät kuvat houkuttelevat pientä lasta suuntaamaan aistinsa kirjaan ja aikuisen tuttu ääni houkuttelee kuuntelemaan. Lapsen saamien positiivisten kokemusten lisäksi myös aikuinen saa lukuhetkistä iloa ja hyviä kokemuksia. (Alijoki 1998, 11.)

5.12 Laulut ja lorut

Laulaminen ja loruttelu lapsen kanssa on hyvää yhdessäoloa. Laulujen ja lorujen kautta lapselle tulee tutuksi äidinkielen rytmi. Lapsen voi myös ottaa syliin ja lisätä tällä tavoin loruihin liikkumista. Liikkumisen avulla lapselle vahvistuu tietoisuus sanojen rytmistä. Laulamisella voi myös osoittaa lapselle hellyyttä ja huolenpitoa. (Alijoki 1998, 46; 42.)

Lauluja ja loruja voi yhdistää eri tilanteisiin. Lisäksi lorujen ja laulujen avulla voi edistää lapsen oman kehon tuntemista. Seuraavana neljä esimerkkiä lapsille suunnatuista lauluista ja loruista.

KEHOON KOHDISTUVA LORU, JOSSA LAULUN OHELLA SILITELLÄÄN LORUNMUKAISIA KOHTIA:

”Silmä, silmä, nenä suu...
Poski, poski ja leukaluu.
Käsi, käsi, massu ja napa...
Jalka, jalka ja varpahat!
Silmä, silmä, nenä ja suu
– sinuun äiti/isä rakastuu!”

Lähde: Muskarilauluja – ja loruja 2012.

PUKEUTUMISLORU: ”Kurre loikkaa puusta puuhun,
jalka kurahousun suuhun.
Ensin toinen, sitten toinen
roiskuessa rapakoiden.”

Lähde: Muskarilauluja – ja loruja 2012.

LORU, JOSSA SAMALLA LEIKITELLÄÄN LAPSEN SORMILLA:

”Peukalopotti, Suomensotti,
Oltermanni, Kultaralli
Pikkurilli.”

”Peukaloputti saaviin putosi,
Suomensotti sen pelasti,
Lonkermannin sen kehtoon peitti,
Kultaralli sen tuuditti.
Pikkurilli tahtia löi
ja kaikella tavalla metelöi.”

Lähde: Muskarilauluja – ja loruja 2012.

LAULU, JONKA VOI YHDITÄÄ NUKKUMAANMENOTILANTEESEEN:

”Tuu, tuu, tupakkarulla,
mistäs tiesit tänne tulla?
Tulin pitkin Turun tietä,
hämäläisten härkätietä.

Mistäs tunsit meidän portin.
Näin teidän uuden portin.
Haka alla, pyörä päällä,
karhuntaalja portin päällä.”

Lähde: Salo, S. & Tuomi, K. 2008, 17.

5.13 Leikkiminen

Lapsi tarvitsee toisen ihmisen kanssa leikkimistä ja mukavaa yhdessäoloa. Leikin avulla lapsi kasvaa onnelliseksi ja sosiaalisesti ihmiseksi sekä saa kokemuksia siitä, että häntä arvostetaan. Leikkihetkiä tulisi luoda päivittäin ja viikoittain. Mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän hän tarvitsee leikkisään aikuisen apua ja tukea. (Salo & Tuomi 2008, 56; 54.)

Leikki on välttämätöntä toimintaa lapselle. Leikin avulla lapsi kehittyy emotionaalisesti, sosiaalisesti ja kognitiivisesti. Leikkiessään lapsi oppii muun muassa esineiden toiminta- ja käsittelytapoja, yhteistoimintaa sekä tunteiden säätelyä. Leikki on myös hyvä tapa opetella arjen uusia asioita. Leikin avulla oppiminen on elämänläheistä ja iloista ja se luo tutkimiseen ja tiedon hankkimiseen myönteistä asennoitumista. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2012a.)

Leikki kehittyy lapsen mukana ja muuttuu ajan myötä. Esimerkiksi vauva leikkii aluksi yksin omilla sormillaan ja liikuttamalla jäseniään. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2012.) Kun vauva on oppinut tarttumaan esineisiin, hän haluaa heilutella niitä kädessään. Vauva myös seuraa mitä tapahtuu, kun hän heittää lelun pois. (Hermanson 2008.) Lapsen leikki siis kehittyy sitä mukaa, kun hän oppii uusia taitoja.

Pienten lasten leikkejä ovat esimerkiksi sylileikit, lorutukset ja sormileikit (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2012b).

LÄHTEET

- Alijoki, E. 1998. Pesästä pieni ponnistaa. Lasten varhaisten vuorovaikutustaitojen tukeminen. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Burakoff, K. Papunet 2012a. Toimiva vuorovaikutus. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/toimiva-vuorovaikutus>.
- Burakoff, K. Papunet 2012b. Vuorovaikutuksen tukeminen. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/vuorovaikutuksen-tukeminen>.
- Hermanson, E. Duodecim Terveyskirjasto 2008. Leikki on lapsen työtä. Viitattu 7.11.2012 http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=lok00037.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: PS-kustannus.
- Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus – kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2012a. Leikin merkitys lapselle. Viitattu 7.11.2012 http://www.mll.fi/vanhempainnetti/lasten_leikit/leikin_merkitys_lapselle/.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2012b. Pienten lasten leikit. Viitattu 7.11.2012 http://www.mll.fi/vanhempainnetti/lasten_leikit/pienten_lasten_leikit/.
- Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-Kustannus
- Muskarilauluja – ja loruja 2012. Loruja. Viitattu 7.11.2012 <http://www.dlc.fi/~riksu/muskari.htm>.
- Mäntymaa, M. & Puura, K. 2011. Varhainen vuorovaikutus ja aivojen kehitys. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro Oy, 17–27.
- Papunet 2012a. Vaikeimmin kehitysvammaisen kumppani. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/vaikeimmin-kehitysvammaisen-kumppani>.
- Papunet 2012b. Osaava kumppani. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/osaava-kumppani>.
- Papunet 2012c. Läsnaolo. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/l%C3%A4sn%C3%A4olo>.
- Papunet 2012d. Odottaminen. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/odottaminen>.
- Papunet 2012e. Vastaaminen. Viitattu 6.12.2012 <http://papunet.net/tietoa/vastaaminen>.
- Papunet 2012f. Ilmaisun mukauttaminen. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/ilmaisun-mukauttaminen>.
- Paunet 2012g. Yhteisymmärryksen tarkistaminen. Viitattu 6.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/yhteisymm%C3%A4rryksen-tarkistaminen>.
- Papunet 2012e. Puhetta korvaavien keinojen käyttö. Viitattu 7.11.2012 <http://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaavien-keinojen-k%C3%A4ytt%C3%B6>.

Salo, S. & Tuomi, K. 2008. Hoivaa ja leiki. Vauvan ja vanhemman vuorovaikutus. Helsinki: Psykologien kustannus oy.

Savola, K-M. Papunet 2012. Aistit ja vuorovaikutus. Viitattu 7.11.2012
<http://www.papunet.net/tietoa/aistit-ja-vuorovaikutus>.

Selkokeskus 2012. Selkokielen määritelmä. Viitattu 7.11.2012
<http://papunet.net/selkokeskus/teoriaa/maaritelma.html>.

Silvén, M. 2010. Varhainen vuorovaikutus, kognitio ja kielen kehitys: hermostoa kaikki tyynni. Teoksessa Silvén, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 45–64.

Silvén, M. & Kouvo, A. 2010. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykkinen hyvinvointi. Teoksessa Silvén, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 65–90.

Speech, Language and Communication Services 2012. Pre-verbal and early interaction skills. Viitattu 7.11.2012
<http://www.slc.cambridgeshire.nhs.uk/ActivitiesIdeasandInfo/PreSchool/PreSchoPreSchoolResou/PreverbalandEarlyInteractionSkills/tabid/1380/language/en-GB/Default.aspx>.

Tolvanen, L. 2006. CP-vamman vaikutuspuheeseen, kieleen ja kommunikaatioon. Teoksessa Launonen, K. & Korpijaakko-Huuhka, A-M. (toim.) Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 95–118.

Överlund, J. 2006. Puhe ja kieli kehittyvät vuorovaikutuksessa. Teoksessa Launonen, K. & Korpijaakko-Huuhka, A-M. (toim.) Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 19–38.

